HET LAND VAN AALST

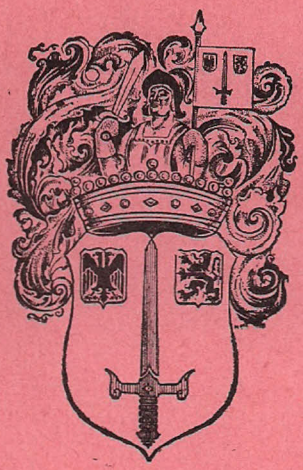

TIJDSCHRIFT VAN DE
HEEMKUNDIGE VERENIGING «HET LAND VAN AALST»

JAARGANG XVIII, 1966 — NUMMER 2

DE SINT-ADRIAANSABDIJ TE GERAARSBERGEN

1081 - 1302

Inleiding

Tot hiertoe werden geen volledige historische werken van de oude Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen gemaakt. Wel verschenen reeds korte overzichten der abdij als aanvulling der geschiedenis van de stad of studies aangaande bepaalde aspecten der kloostergemeenschap. Anderzijds steunde men dikwijls op niet-geloofwaardige bronnen, zoals bijvoorbeeld de 17e-eeuwse kroniek van de abdij, waarvan de beschrijving der eerste eeuwen niet overeenkomt met bewaarde originele oorkonden.

Om een volwaardig en juister inzicht te krijgen in de zo belangrijke ontwikkeling van de Sint-Adriaansabdij werd dan ook in 1963 door mij een licentiaatstesis gemaakt over die abdij, hierbij de periode behandelend van 1081 tot 1302.

In een enigzins beperkte en herwerkte vorm verschijnt nu deze studie in dit tijdschrift.

Terecht kan men de vraag stellen waarom die data genomen werden. Wellicht in 1081 werd de abdij overgeplaatst van Dikkelvenne naar Geraardsbergen. De eindterm hangt niet zozeer vast aan de Guldensporenslag, maar wel aan de figuur van abt Thomas, die in 1302 stierf en meer dan dertig jaar aan het bewind is geweest. Deze abt nu, sluit een periode af. Gedurende de 13e eeuw immers werd de basis gelegd van de eigendommen der abdij. Vanaf dat jaar kent men ook de afkomst der abten, wat voorheen nooit het geval was. Tenslotte is dat jaar van belang, omdat de nieuwe abt, Hendrik, uit het huis van Schendelbeke, het inwendig leven heeft vernieuwd en de hervormingen, samen met de behouden gewoonten en gebruiken, vastgelegd heeft in algemene regels.

In een eerste hoofdstuk zal de problematiek uitgelegd worden van de stichting, waarna een overzicht zal gegeven worden van de kloostergemeenschap. Vervolgens wordt de evoluite van het domein besproken en de betrekkingen van de Sint-Adriaansabdij tot de andere kloostergemeenschappen.

Hoofdstuk I - DE STICHTING

Art. I. — **Vorig bestaan te Dikkelvenne.**

De Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen zou niet, zoals de meeste andere kloostergemeenschappen, volledig nieuw zijn als instelling; haar ontwikkeling te Geraardsbergen zou reeds voorafgegaan zijn door een bestaan te Dikkelvenne. De bisschop van Kamerijk zou dan op het einde der 11e eeuw de overheveling naar die stad op zijn actief nemen.

Deze feiten worden niet alleen bewezen door de 17e eeuwse bronnen, welke wij hier buiten beschouwing laten wegens hun geringe graad van geloofwaardigheid, maar ook door de eigentijdse oorkonden.

In de akte van 1081 en 1083 staat dat aan de abdij, welke van Dikkelvenne naar Geraardsbergen werd overgebracht, drie altaren werden geschonken (1). Ofschoon de eerste akte vele onjuiste details bevat, dan toch mag de tekst als geloofwaardig beschouwd worden, wat men niet kan zeggen van de tweede; deze moet integraal als vals beschouwd worden. Van meer betekenis is wel de oorkonde van 1096, waarin uitdrukkelijk vermeld staat dat de benediktijnerabdij van Dikkelvenne naar Geraardsbergen werd overgebracht. Dat er ongetwijfeld een verband moet bestaan hebben tussen beide abdijen bewijzen nog twee andere oorkonden : in de confirmatie akte der abdij te Liessies (2), welke dateert van 1095, tekent Snellardus als abt van Dikkelvenne; ook in de stichtingsoorkonde der abdij te Bornem blijft Snellardus diezelfde titel behouden (3).

Over dat verblijf in Dikkelvenne werd heel veel geredetwist en geschreven. De abdij zou daar ontstaan zijn in de loop der 8e eeuw; verwoest door de Noormannen zou ze weer heropgericht worden en een grote bloei kennen tot in 1079. Dit althans zeggen de 17e eeuwse bronnen. Geen enkele originele bron licht ons hierover in, zodat alles in het vage blijft.

Terecht kan men de vraag stellen waarom de abdij werd overgebracht. Volgens de oorkonden bestaat hieromtrent geen twijfel : wegens het gemis aan voldoende ruimte voor de daar verblijvende monniken (4). Een nieuwe verblijfplaats diende aldus gezocht te worden. Men heeft Geraardsbergen genomen, een stad die een tiental jaren tevoren gesticht werd door de graaf van Vlaanderen.

---

(1) A. DE PORTEMONT : **Recherches historiques sur la ville de Grammont en Flandre**, dl. II, p. 176 : «...abbatiae de Declivinio in Geraldimontem translatae... tradimus...».

(2) P.M. JACQUIN : **Etude sur l'abbaye de Liessies (1095-1177)** in **Compte rendu de la Commission royale d'histoire**, 1903, 5e reeks, dl. 71, p. 98 : «...abbas de Declivinia Snelardus...».

(3) A. MIRAEUS - F. FOPPENS : **Opera Diplomatica**, Leuven-Brussel, 1723, dl. I, p. 108-109.

(4) A. DE PORTEMONT, **o.c.**, dl. II, p. 176 : «...Eapropter abbatiae Declivinio in Geraldimontem translatae propter indigentiam loci...».
Idem, **o.c.**, dl. II, p. 177 : «...abbatiam monachorum propter angustias ac loci indigentiam a Declivinio translatam, libere ac principaliter stabilivi...».

Art. II. **Stichting te Geraardsbergen.**

1. WAAR ?

Het klooster werd gesticht op de N.O. helling van de Oudenberg, aan de rand van de stad. Ten noorden grensde de abdij aan de oude verbindingsweg Geraardsbergen-Brussel en ten zuiden aan het centrum der stad (Kloosterstraat - Markt). Van belang was ook, dat de abdij in de onmiddellijke nabijheid van het grote Raspaillebos gelegen was en zich verhief op de rechteroever van de Dender. Tegenover de abdij, maar dan aan de linkeroever, bevond zich het kasteel der heren van Boelare, die in alle omliggende dorpen uitgestrekte gronden bezaten. Dit huis zal dan ook een belangrijke rol spelen in de stichting en de verdere evolutie van de abdij.

Geraardsbergen zelf lag in het zogenaamde Rijksvlaanderen, op de grens tussen Vlaanderen en Henegouwen. Ongetwijfeld zal de stichting der stad in 1067-1070 van belang geweest zijn bij het oprichten van een abdij. Men kan zich hierbij de vraag stellen, welke het doel was van Robrecht II : wilde hij de ontwikkeling der stad bespoedigen door de vestiging van een abdij om aldus een steviger bolwerk te hebben tegen zijn buurlanden, die in de Middeleeuwen dikwijls met mekaar in konflikt waren ? Of waren het louter godsdienstige redenen die er hem toe aanspoorden ?

2. WANNEER ?

a) Datum.

Volgens een uittreksel der 17e eeuwse Annalen der Sint-Pietersabdij te Dikkelvenne, welke in 1804 gepubliceerd werd (5), zou de abdij in 1079 naar Geraardsbergen reeds zijn overgebracht. Vele oorkonden, kronieken en geschiedschrijvers nemen echter 1081 als stichtingsdatum. Alzo de oorkonden van 1081, 1083 en 1096, twee kronieken van onbekende auteurs uit de 17e en 18e eeuw (6) en de 18e eeuwse kroniek van Gislenus Coucke, abt van Sint-Adriaan (7).

Gislenus Coucke moet ongetwijfeld inzicht gehad hebben van alle nog bestaande bronnen bij het opmaken van zijn kroniek. Heel sum-

---

(5) J. DE VLAMINCK : **Overvoering van de reliquiën der patronen van Dendermonde**, in : **Oudheidkundige kring van Dendermonde, gedenkschriften**, 1864, bijlage VI.

(6) RIJKSARCHIEF TE RONSE : **St. Adriaansfonds Geraardsbergen** (eertijds Rijksarchief te Gent) nr 217 : «Oprechte ende waere beschrijving vande abdije van St. Adriaens. Deel ende Verciersel der stadt ende van Geeraertsberge uit het graafschap Aelst ende Provincie van Vlaenderen tot ende met de jaere 1695».

Nr 191 : «Betoog dat poogt aan te duiden dat de pastoor der kerk van Geraardsbergen aan de abdij toebehoort».

ARCHIEF DER UNIVERSITEITSBIBLIOTEEK TE LEUVEN : **Fonds van St. Adriaan te Geraardsbergen** : 1) «Beschrijvinge van de abdije van St. Adriaen te Geeraertsberge (1081-1695)». Dit is een afschrift van de voornoemde kroniek.

2) «Vervolgh van het derde boeck (1081-1700)». Dit is een onvolledige kopie van dezelfde kroniek.

(7) RIJKSARCHIEF TE RONSE : **St Adriaansfonds**, nr 134 : «Kroniek van Gislenus Coucke, abt».

mier is hij nochtans in de aanduidingen voor de stichtingsperiode: hij noteert slechts algemene gegevens van vorige kronieken en een niet nauwkeurige lijst der abten. Voor die periode kan hij ons geen inlichtingen verschaffen.

Ook de andere kronieken leveren ons weinig positieve gegevens omtrent de juiste stichtingsdatum. Resten ons dus de oorkonden van 1081, 1083 en 1096. Van de tweede weten we dat ze volledig vals is naar inhoud en vorm (8).

Volgens de eerste oorkonde werden aan de abdij, die reeds overgeplant werd, in 1081 enkele bezittingen geschonken (9). De abdij was dus reeds gevestigd te Geraardsbergen. In een tweede oorkonde, vergeven door Manasses, bisschop van Kamerijk, zou hij een kerk opgericht hebben, de abdij stichten en de drie voornoemde altaren schenken (10).

Het ganse probleem van de datum zou gemakkelijk op te lossen zijn, wanneer men de tweede oorkonde zou interpreteren als zijnde een confirmatie — een plechtige bevestiging — van de eerste oorkonde. Maar deze laatste bevat enkele onnauwkeurige gegevens, die vroeger en nu nog grondig bestudeerd worden in het raam van paleografische en diplomatische studie der oorkonden vergeven door de bisschoppen van Kamerijk.

Zo toont Van Mingroot (11) aan dat 1081 onmogelijk het derde jaar van de ambtstermijn van bisschop Gerard II kan zijn, vermits deze reeds in 1076 bisschop was. Gualterus, één der getuigen, was niet aartsdiaken van Brabant, maar wel Gerardus. Ongewoon zijn ook de termen: **actum in oppido** en **sine persona.**

Daarentegen ziet Hayez (12) minder tegenstrijdigheden in de oorkonde. Ofschoon de aanduiding IV overeenstemt met het jaar 1081, is het onmogelijk dit jaar te vereenzelvigen met het derde ambtsjaar van zijn episcopaat, zelfs wanneer dit slechts begint met de herfst van 1077, datum van zijn wijding door de pauselijke legaat te Autun. Feit is nochtans dat de kronologie van Gerard II een van de moeilijkste problemen is bij de studie van die bisschop. In de getuigenlijst wordt verder Derleboldus vermeld als proost (van Kamerijk), ofschoon hij slechts dit ambt uitoefende vanaf 1097. Is dit echter niet een van de vele onjuistheden van Miraeus, de uitgever, langswie wij de getuigenlijst kennen? Tenslotte de formule: **liberus sine persona** is in feite niet zo ongewoon bij Gerard II. Op 42 oorkonden door hem

---

(8) E. VAN MINGROOT: **Acten der bisschoppen van Kamerijk,** Leuven, 1959, p. 82.

(9) A. DE PORTEMONT, **o.c.,** dl. II, p. 176: «...abbatiae... de Declivinio in Geraldimontem translatae... tradimus... altare de Huneghem...»

(10) A. DE PORTEMONT, **o.c.,** dl. II, p. 177: «...ecclesiam dedicavi... abbatiam stabilivi... altare de Huneghem tradidi...».

(11) A. VAN MINGROOT, **o.c.,** p. 93.

(12) M. HAYEZ, lid van de Franse historische school in Rome, werkt aan een verhandeling met als onderwerp: «Poleografische en diplomatische studie der oorkonden van de bisschoppen van Kamerijk». Voor het ogenblik is zijn werk nog niet beëindigd. Graag heeft hij mij nuttige inlichtingen willen verschaffen aangaande de oorkonden van de abdij, waarvoor mijn hartelijke dank.

vergeven bevatten er 12 deze aanduiding. Wanneer vervolgens Nikolaus in 1142 Gerard II associeert met Manasses in de schenking der altaren, dan zal hij zich juist baseren op de oorkonde van 1081. Deze akte, ook wanneer ze vals is of herwerkt, schijnt toch vóór 1142 gemaakt te zijn.

Geeft dit detail-onderzoek geen radikaal antwoord op de vraag of de abdij al dan niet in 1081 dor Gerardus II, bisschop van Kamerijk, werd overgebracht en gesticht te Geraardsbergen, dan is toch de problematiek duidelijker geworden en kunnen we het besluit als volgt mededelen: Wellicht is de abdij tussen 1079 en 1081 overgebracht naar Geraardsbergen, dank zij bisschop Gerard II. De taak van Manasses, die ten andere in Geraardsbergen gewijd werd, bestond er in de stichting, de bezittingen te ratificeren en te bekrachtigen, zoals later paus Lucius III in 1182 zal doen.

b) Naam.

In de geschiedenis is de abdij steeds doorgegaan als zijnde de Adriaansabdij. Oorspronkelijk bezat zij deze naam nochtans niet. Zij behield die van Dikkelvenne: Sint-Pietersabdij. Ter ere van de H. Petrus zal ook de kerk opgericht worden in 1096 (13).

Volgens verscheidene geschiedschrijvers zou de abdij een andere naam aannemen in 1100, dit ter gelegenheid van de translatie der relieken van Sint-Adriaan. Welnu, dat blijkt onjuist te zijn. In 1149 tekens immers Fulpold als abt van de Sint-Pietersabdij te Geraardsbergen (14), bij de schenking van het altaar te Onkerzele.

Daar de aanduidingen van de naam der abdij meestal zeer algemeen zijn (aan de abdij, aan de kerk, aan de abt, aan het convent, enz...) kan slechts een datum bij benadering gegeven worden.

Wanneer Brunfaut, een domein gelegen te Silly, in Henegouwen, via de bisschop van Kamerijk, overgemaakt werd aan de abdij, dan wordt deze betiteld als zijnde de Sint-Adriaansabdij (15).

Aldus kan men besluiten dat de abdij zeker tot 1149 Sint-Pieter genoemd werd en dat ten vroegste in het midden der 12e eeuw de naam gewijzigd werd in Sint-Adriaan, dit wellicht als gevolg van de verering die ontstond na de translatie der relieken. Voortaan zal ze die naam behouden tot en met de opheffing tijdens de Franse Revolutie.

3. DE KLOOSTERREGEL.

De monniken, die de regel volgden van de H. Benedictus, stonden onder leiding van een abt, die door hen zelf moest verkozen worden en slechts de herderlijke staf kan ontvangen uit de handen van de bisschop van Kamerijk. Dit laatste is vooral te begrijpen in het licht van de toen bestaande moeilijkheden aangaande de investituurstrijd.

---

(13) A. DE PORTEMONT, o.c., dl. II, p. 177: «...in honore quidem beatissimi Petri Apostolorum principis in loco, qui Geraldimons nuncupatur, ecclesiam dedicavi...».

(14) RIJKSARCHIEF TE RONSE: **St. Adriaansfonds Geraardsbergen**, nr 7: «...Fulpoldi sancti Petri Geraldimontis abbatis...».

(15) RIJKSARCHIEF TE RONSE: **Fonds der stadhandvesten**, nr 3: «...translutit ad ecclesiam Sti. Adriani de Geraldimonte...».

Of de abdij onder invloed stond van de **consuetudines cluniacenses**, die in de vlaamse kloosters een grote verspreiding kenden, vermelden noch de oorkonden, noch de literaire bronnen.

Paus Lucius III confirmeert tenslotte in 1182 de instelling en noteert speciaal dat het klooster de regel van de H. Benedictus heeft aangenomen en moet volgen.

4. WIE WAREN DE STICHTERS ?

Alhoewel ons geen enkele bron inlicht over de stichters der abdij, dan toch mag men aannemen dat Gerardus II, bisschop van Kamerijk, deze kloostergemeenschap heeft gevestigd in Geraardsbergen. Hij was immers bisschop van 1076 tot 1093.

Van de wereldlijke heersers waren vooral Robrecht II, graaf van Vlaanderen, Stefaan, heer van Boelare en Winneboldus, kastelein van Geraardsbergen, de meest belangrijke personen die de stichting steunden. Geraardsbergen was immers een voorname stad voor de grafelijke politiek, terwijl de heer van Boelare veel macht bezat in de streek.

Robrecht II was de oudste zoon van Robrecht I, de Fries, en Gertrude van Saksen. Hij zou geboren zijn tussen de jaren 1063 en 1068. Reeds vanaf 1 februari 1080 draagt hij de naam van de graaf; zes jaar later is hij geassocieerd aan het bestuur van Vlaanderen om dan, bij de dood van zijn vader, graaf van Vlaanderen te worden de 13 oktober 1093. Wanneer een plechtige oproep gericht wordt aan de ridders om deel te nemen aan de eerste kruistocht, dan zal hij samen met zijn edellieden, in 1096, naar Jerusalem vertrekken. Na zijn terugkeer in 1100 zal hij nog tien jaar regeren en in 1111 sterven (16).

In tegenstelling met zijn vader, voerde hij een actieve godsdienstige politiek. Vooral door zijn toedoen werd in verschillende kloosters de Cluniacenser beweging ingevoerd. Zowel voor als na zijn kruistocht blijft hij een belangrijke rol spelen in de Cluniacenser expansie. Het is dan ook in het licht van deze actie dat men de stichting te Geraardsbergen — of de heroprichting der abdij — moet zien. Wellicht kan men derhalve aannemen dat de **conseutudines cluniacenses** aanvaard werden.

Dank zij eveneens het verzoek van Stefaan, heer van Boelare, werd de overheveling mogelijk gemaakt.

Van het huis te Boelare, wier afstammelingen een groot deel der giften aan de abdij voor hun rekening zullen nemen, is Stefaan de eerst bekende. In 1093 stemt hij in met een gift van bisschop Gerardus II aan Zinnik. Twee jaar later tekent hij een akte van Robrecht II, waarbij deze aan de abdij van Anchin verschillende gronden schenkt. Hij begeleidt zijn graaf in de kruistocht van 1096. Bij zijn terugkeer ondertekent hij nog grafelijke en bisschoppelijke oorkonden. Wanneer er moeilijkheden ontstaan te Brugge, naar aanleiding van de moord op Karel de Goede, dan zal hij in 1128 aan het hoofd van veertig zijner leenmannen optrekken naar die stad. Dat is meteen

---

(16) G. VAN BOCKSTAELE : **De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen 1081-1302** (licentiaatstesis), Leuven, 1963, p. 15-16.

de laatste vermelding van zijn naam. Opvallend is dat geen enkele oorkonde van hem bekend is vóór het jaar 1081 (17).

Oorspronkelijk is de samenwerking, abdij - huis van Boelare, zeer bevredigend. In de loop van de 13e en 14e eeuw echter ontstaan er grote spanningen tussen beide.

5. DE GIFTEN.

Het is niet voldoende dat een nieuwe abdij plaats en gebouwen toegewezen krijgt, de monniken moeten er ook kunnen leven, zij moeten inkomsten hebben.

Naargelang hun oorsprong kan men de giften indelen in twee reeksen : de eerste afkomstig van kerkelijke goederen en de tweede, die bestaan uit landbouwdomeinen.

a) Voor de kerkelijke goederen zorgt reeds Gerardus II door drie altaren aan de abdij te schenken. Het zijn deze van Hunnegem, de oudste parochie van Geraardsbergen, en haar afhankelijkheden, van Geraardsbergen en van Boelare (dit is Nederboelare). Vervolgens komen ook, samen met de monniken, de bezittingen over welke de abdij te Dikkelvenne had. Deze omvatten slechts kerkelijke goederen, namelijk de altaren van Denderhoutem met zijn afhankelijkheden, het altaar van Heldergem, van Iddergem, van Okegem en van Thoricourt. Volgens een toevoeging der oorkonde van 1096 zou de abdij aanvankelijk ook het altaar van Dikkelvenne onder haar eigendom mogen rekenen. Dit zou nochtans van korte duur zijn, want in 1117 moet de abdij het altaar afstaan aan het klooster van Anchin (18).

Aldus kan de abdij oorspronkelijk rekenen op de inkomsten van acht altaren.

b) Vanwege de graaf ontving de abdij vooreerst al de grond, welke rond de kerk in het **atrium** gelegen was en deel uitmaakte van zijn allodiaal bezit; daarnaast ook vier bunder vruchtbare grond en twee landbouwdomeinen, **mansi** genaamd, die langs de overkant van de Dender — dit is de linkeroever — gelegen waren.

Van even grote omvang waren de schenkingen van de heer van Boelare. Hij schenkt landbouwdomeinen gelegen te Spinnegem en te Moregem, beide gelegen te Vollezele, en één te Thoricourt; verder gronden te Lergia (St.-Maria-Lierde), te Houtem (Denderhoutem) en te Schendelbeke. De juiste oppervlakte ervan is niet bekend.

Dit was het vertrekpunt van waaruit het ekonomisch bezit voortdurend uitbreiding zal nemen.

Viane-Moerbeke G. VAN BOCKSTAELE.

---

(17) VAN CAMPEN : **l'Histoire de la baronnie de Boulare**, Geraardsbergen, 1930, p. 3.

(18) Zie hierover meer : G. VAN BOCKSTAELE, o.c. p. 5 — J. BAILLIEU : **l'Histoire de l'abbaye de l'Anchin** (licentiaatstesis), Leuven 1963.

Bezweringsformule uit Rozebeke van 1628

In het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen bevindt zich in het fonds der Officialiteit van dit aartsbisdom, in doos nr 4, een stuk papier, 32 cm. hoog en 21,5 cm. breed. Het stuk, dat op de voorkant 42 regels telt en op de rugzijde 22½ + 3 regels van 2 woorden, is enigszins beschadigd, vermoedelijk door het op zak te dragen. Het draagt de sporen van een achtvoudige plooiing.

De tekst is een latijnse bezweringsformule. Bij dit stuk hoort een latijnse brief van 28 augustus 1628 bestemd voor de «pasteur de Rousbeck envers escornaix», d.w.z. de pastoor van Rozebeke bij Schorisse. De naam van de schrijver van deze brief is (niet met zekerheid te lezen) J. de Coneseur of J. de Coneper. Hij deelt mee dat hij deze bezweringsformule ontving van de zoon van de oude koster deze koster zou overleden zijn in het gevang wegens bijgelovige praktijken. De zoon van de koster heeft een goed klienteel dat er remedies tegen ziekten bekomt en tevens verplicht wordt altijd deze bezweringsformule op zich te dragen. De schrijver meent dat hiertegen moet worden opgetreden, gezien de slechte invloed in de streek en dat een onderzoek dient te worden ingesteld. In een nota voegt hij er bij dat hij liefst onbekend blijft voor de aangeklaagde (1). Op het aartsbisdom werd op die brief aangetekend : «filius custodis in Roosbeke prope Schorisse, superstitiosa».

1. Wie is de bezweerder ?

In 1622, 1626 was Andreas de Colfmaker koster te Rozebeke; hij oefende dezelfde bediening uit te Michelbeke. Vanaf 1628 staat Joannes de Rey als koster aangegeven.

Vermoedelijk gaat het om de voorganger van Andreas, nl. Joannes van Tortelboom, die hier koster was in 1569 en het bleef tot 1622. Heel zijn leven bleef hij ernstig verdacht als zou hij zich met bijgelovige praktijken bezig houden (1569) (2). Dezelfde beschuldiging wordt herhaald in 1592 (3) en tevens wordt hij ervan beschuldigd o.m. te Sint-Pieters-Kapelle nabij Edingen de dieren van de burgemeester Laurentius Vivets te hebben bezworen, waarvoor hij 3 dukaten ontving. In 1593 wordt gezegd dat men vertelt dat hij de geheimen kon achterhalen en wordt vastgesteld dat in zijn bezweringsformulieren tal van bijgelovige zaken voorkomen, zodat deze hem

(1) Bonum erit non ei aperire quis sum qui scribat hec ad V(estram) R(everen)tiam.

(2) «multum accusatur a rebellione, etiam a maleficis seu artem magicis» (Dek. Versl. M. 12, Ra. Gent, fonds bisdom).

(3) «passim audire quod dissolvat incantationes» (M. 12).

worden ontnomen; onder bedreiging met strenge straffen werd hem verboden nog dergelijke praktijken te beoefenen (4). De koster stoorde zich evenwel niet aan het verbod: hij verdiende hiermee immers veel geld, gezien de mensen van alle kanten naar hem toekwamen om van bezetenheid te worden bevrijd (5). In 1594 strekte zijn bedrijvigheid ter bezwering van de koeien, paarden en schapen zich vooral uit tot de streek van Oudenaarde, o.m. te Petegem en te Bevere. In zijn dekanaal verslag geeft de deken een voorbeeld van bezwering, nl. het driemaal geven van een briefje met geheimzinnig geschrift en kruisjes (6). De deken schrijft dat het geheel een mengsel is van geloof (missen, bedevaarten en aalmoezen) en bijgeloof. In 1596 beoefent de koster zijn bezweringspraktijken nog. Hij beweert trouwens hiertoe recht te hebben, gezien hij tot eksorsist of duivelbezweerder werd gewijd. En schamper voegt hij er aan toe dat de pastoors over zijn kennis afgunstig zijn.

Achteraf wordt over de praktijken van de koster niet meer gesproken in de dekanale verslagen en wij moeten wachten tot 1628, om te vernemen welk lot hem werd beschoren: hij stierf in het gevang, veroordeeld wegens het beoefenen van bijgelovige praktijken! Toch zou dit de zoon niet afschrikken het voetspoor van zijn vader te volgen. In 1628 wordt hij dan ook als dusdanig aangeklaagd en bij de aanklacht wordt de bovenaangegeven bezweringsformule gevoegd.

Dat de latijnse bezweringsformule uit Vlaanderen stamt, blijkt duidelijk uit de verschrijving voor «pater noster»; daar leest men in de tekst «vader noster».

De koster van Rozebeke was trouwens niet de enige koster die zich in het begin van de 17e eeuw met bezweringspraktijken bezig hield, ook al werd dit door de kerkelijke, en zelfs burgerlijke wetgeving ten strengste verboden en desnoods beteugeld.

Petrus van der Hagen, koster te Denderhoutem, ging ongestoord met zijn bezweringen verder, ook nadat dit hem was verboden (7), zodat hij door zijn medemensen werd gevreesd. In 1625 komt de pastoor op het geval terug en stelt geen verbetering vast betreffende de bijgelovige praktijken van de koster, «die de zieken geneest met geneeskundige middelen». De koster, die dat gezeur beu werd, heeft zich naar alle waarschijnlijkheid eens erg boos gemaakt tegen de pastoor en misschien ook wel tegen de deken en verklaard «dat hij eeuwigdurende gevangenschap wou oplopen, zo bewezen werd dat hij bij de behandeling van zieken bijgelovige praktijken beoefende» (8).

---

(4) (M. 12).

(5) «ab omnibus male audit quod se immisceat dissolutioni incantationum et putatur per hoc ditior esse totuis pagi; ad eum confluantur undique ut incantationes dissolvat» (1595) (M. 12).

(6) «ut si velit vaccam suam liberam ab incantatione (ut dicebat custos) daret tribus vicibus scedulas cum certa mirabili scriptura et crucibus» (1595) (M. 12).

(7) «in inobedientia perseverat, imo et sortilegii est suspectus et propterea ab omnibus timetur, sed de eo particularius infirmabo Illustrissimum Dominum (D.V. 1622).

(8) D.V. 1626.

Ook de koster van Melsen wordt in de dekanale verslagen van 1626, 1628 en 1630 beschuldigd van veroordeelde praktijken. Door vele parochianen wordt hij verdacht een tovenaar te zijn, die bijgelovige briefjes geeft tegen de koorts (9). Hij is zozeer gevreesd door de mensen dat vele zieken hem in hun huis niet willen toelaten, uit vrees voor de roep, dat hij een tovenaar is (10). Het zal wel met een zucht van verlichting geweest zijn dat de pastoor in 1631 zijn overlijden kon meedelen.

Buiten de voornoemde kosters waren volgens de dekanale verslagen ook nog andere personen verdacht van bijgelovige praktijken, als waarzeggerij en toverij. Aldus Judocus Vierendeels te Meldert (1619), de echtgenote van Willem Goossens te Denderleeuw (1601), 3 vrouwen te Nieuwerkerken (1603), waarvan één werd verbannen (1604), een vrouw te Haaltert (1617) en vooral Petrus Valentijn te Steenhuize, die hierom in zijn hemd, met een brandende kaars in de hand, moest mee opstappen in de processie rond het kerkhof (1620, 1628, 1653).

2. Hoe stond de Kerk tegenover deze bijgelovige praktijken ?

De gelovigen werden er herhaaldelijk tegen gewaarschuwd en in het **Pastorale diocesis Gandavensis** (11) worden de priesters gewaarschuwd er voor op hun hoede te zijn en niet te lichtgelovig. En nochtans blijkt ook in de officiele kerkgebeden een (voor onze tijd) overdreven vrees te bestaan voor «het duivelse». Het pastoraal bestaat uit 2 delen : het eerste deel omvat 124 bladzijden; het tweede CCXXX bladzijden. In dit laatste gedeelte is ruim de helft voorbehouden aan bezweringen tegen hekserij en toverij. Het toont aan dat de Kerk in haar gebeden en formulieren, sterk werd beinvloed door het volkse bijgeloof, dat anderzins zeer scherp wordt afgewezen. Men kan zich niet ontdoen van de indruk dat een overdreven geloof werd gehecht aan de boosaardige werking van de duivel in het dagelijks leven van de mens.

1. — Eerst komen bezweringen voor tegen de invloed van het kwade (contra malificia seu incantationes) in het lichaam van de mens en stoffelijke goederen, door boze geesten teweeg gebracht (CIIJ).

a) Bezweringen tegen het kwaad in eigen lichaam (CIIJ - CXIIJ). Deze bezweringen dienen bij voorkeur in de kerk, na biecht en kommunie, voor het altaar van het Allerheiligste, dit van Onze Lieve Vrouw of van een andere heilige te geschieden; zo thuis : voor het

(9) «Custos a multis suspectus est ut veneficus. Dat chartas superstitiosas contra febres, qualem unam habeo quem ipsemet mihi fassus est a se scriptam et alicui tradita, sed numquam alias id a se facturum» (D.V. dekenij Deinze, B. 71, 1626); «custos hujus ecclesia vir superstitiosus et sortilegii suspectus» (ibidem, B. 102, 1627).

(10) «Monui pastorem ut inquirat an custos laboret adhuc mala fama. Intellexi non ita pridiem contigisse ut egroti noluent illum admitti in domum suam, ob antiquam suspicionem, quam multi de ipso conceperunt quod esset veneficus» (Ibidem, B. 75, 1630).

(11) Antwerpen, Plantijn Balthasar Moretus, 1661.

kruisbeeld of het beeld van Onze Lieve Vrouw, met gewijde kaars in de hand.

Hierna volgt nog een eksorsisme voor dezelfde aangelegenheid, met een keuze van andere gebeden (CXIIJ - CXXV).

Volgen nog, te gebruiken naar de omstandigheden, «middelen tegen de koorts, de pest en andere natuurlijke ziekten» (CXXVJ - CXXX). Deze gebeden worden aanbevolen als een tegengif tegen de bijgelovige middelen, bij het volk zeer verspreid, tegen de koorts en andere ziekten.

b) Geestelijke voorbehoedmdidelen tegen liefdefilters (philtra amatoria) (CXXXJ - CXXXIIJ). Het gebruik van liefdefilters wordt als een duivelse uitvinding aangezien.

c) Geestelijke middelen tegen huwelijksimpotentie, welke in vele gevallen aan de kwade wordt toegeschreven (CXXXIIIJ - CXLIJ).

2. — Geestelijke voorbehoedmiddelen tegen «succubos et incubos» (CXLIIIJ) (12). Deze bezweringen willen de duivelse dwangbeelden, waarmee de mens bij nacht vooral wordt geplaagd, verdrijven. De auteur meent dat dit «soms door God wordt toegelaten bij de vrouwen, die overdreven belang hechten aan hun opschik, haartooi en dergelijke, gezien zij niet tevreden blijken met hun natuurlijke schoonheid, en door verschillende middelen aldus de liefde van de mannen trachten te winnen : zo is het, met toelating van God, dat zij een speeltuig worden van de duivelen, door teveel groot te gaan op hun schoonheid». Tot daar de schrijver.

a) Bezweringsformulen tegen bezetenheid of toverij van dieren (CXLV - CLV). In de voorafgaande bemerking leest men : «wanneer de exorcist zich naar de stal begeeft, moet hij eerst nagaan of er onder de dorpel of in de grond geen verborgen duivelse tekenen aanwezig zijn; zo ja, dan dient hij er voor te zorgen dat deze worden verwijderd». Men voegt er zelfs bij dat deze voorzorgmaatregel, waarbij enkele de grond uit de stal tot op zekere diepte wegruimen, de beste uitslag opleverde ! Zou hieruit het gebruik niet ontstaan zijn, een paasnagel onder de dorpel te begraven ?

b) Bezwering tegen het kwade bij de zuivelprodukten (melk, boter, kaas) en andere voedingswaren (CLVJ - CLX). Ook wordt voorafgaande geschreven dat «vele vrome vrouwen een machtige hulp vonden tegen iedere beinvloeding van het kwade, in het feit dat zij de gewoonte aannamen van hun zuivelprodukten of andere waren iets aan de armen te geven ter ere Gods uit naastenliefde» (CLVIJ).

c) Bezwering tegen opkomend onweder, donder, bliksem, orkaan, enz. (CLXIIJ - CLXXIIJ). Er wordt op gewezen bij het opkomen van het onweder, «zoals het gebruik is», onmiddellijk de klokken te luiden. Tot voor enkele jaren (misschien nu nog ?) bestond dit gebruik te Sint-Jans-Hemelveerdegem, «waarbij door het klokkengelui de onweerswolk werd uiteengeslagen».

---

(12) **Succubi** blijkt in geen middeleeuws latijnswoordenboek te vinden. Voor **incubi** geeft Du Cange (dl. III) : «incubus est passio in quo dormientes suffocari et a doeminibus opprimi videntur». — Eerw. Heer G. de Muelder deelde mij vriendelijk mee : «succuba = overspelige, slechte vrouw».

d) Bezwering tegen alle nadelen van dieren, wormen, ratten, adders en om het even dewelke, die de grond en het water besmetten (CLXXIIIJ - CLXXX).

e) De manier om de goede an de slechte geesten te onderscheiden; met bezweringen tegen de kwade geesten, die huizen en andere plaatsen verontrusten (CLXXX - CLXXXIIJ). De Pastoraal somt 8 middelen op om de kwade van de goede geesten te onderkennen.

f) Bezwering van een huis door kwade geesten bezeten (CLXXXIIIJ - CXCIX).

g) Daarna volgen enkele zegeningen van door de kwade geesten bezeten huizen (CC - CCX).

h) Tenslotte enkele formulen om zowel voedingswaren als andere, door de kwade geest in zijn macht gehouden, te zegenen. De teksten komen uit het Pontifikaal Missaal, Romeins Rituaal en H. Schrift (CCXJ). Deze rubriek omvat verschillende wijdingsformulen, nl. voor water, brood, zout, vlees, eieren, vruchten, wijn, brandewijn, olie, medicijnen, bed, kamer, wierook en «van het vuur waarmee de tekens van de kwade worden verbrand».

Bij elk van deze bezweringen wordt gebruik gemaakt van tal van kruisjes en tevens van wijwater. Ook naar de andere sakramentalia, als gewijde palm, gewijde kaars, gewijd brood, wordt verwezen.

Al wie de lijst van de bezweringen heeft nagezien, zal in 1966 wel meermalen ongelovig de schouders hebben opgehaald. Maar vergeet hierbij niet dat de mens, die onmachtig stond tegenover tal van kwalen, een uitvlucht zocht in het domste bijgeloof. Hiertegen zou de Kerk haar wijwater werpen... en dit misschien wel wat te kwistig volgens onze moderne normen. Er heerste nood, soms grote nood, en hiertegen zocht de mens in zijn religieuze en ook wel in bijgelovige afwijkingen een uitweg. Door de kerk werd blijkbaar de gulden middenweg gekozen... door de eksorsisten, naargelang de persoonlijke stemming, werd dat bijgeloof ingedijkt, maar soms ook uitgebuit. Laat ons vooral niet oordelen en nog minder veroordelen, met onze mentaliteit van nu !

3. De bezweringsformule.

Zoals hoger gezegd is de formule in het latijn gesteld, door iemand die zelf die taal niet kende overgeschreven (en opgesteld). Dit blijkt zeer duidelijk uit verschillende woorden, die zinloos werden vervormd. Er komen zowel griekse als hebreeuwse woorden in voor. Teksten uit de H. Mis, het Trisagion bij de Improperia van Goede Vrijdag, de Doopselceremonieën, enz. Voor een gedeelte zijn de woorden zinloos (geworden), terwijl andere slechts een klankspel vormen, als «son, con, anazoron, hemaston», of een tegenstelling aangeven : «Alfa - omega, God - mens, lam - leeuw».

De bezweringsformule is geheim en veelal slechts door de bezweerder gekend en gebruikt om een of ander kwaad te verdrijven. Het kwaad wordt gebannen en weggebeden. Hiertoe de verschillende uitdrukkingen en de (juist geteld) honderd kruisjes die worden gemaakt.

Wij plaatsen naast de romeinse tekst zoveel mogelijk een letterlijke nederlandse vertaling. Tal van woorden wachten evenwel op een competenter persoon, die de vraagtekens weet te bannen !

In nomine Patris † et Filii † et Spiritus Sancti †	**In de naam van de Vader † en de Zoon † en de Heilige Geest †**
nos cum prolipia (lees prole pia) benedicat virgo Maria	**met haar goddelijk kind zegene ons de maagd Maria**
nos facti ad immaginem Dei dotate potentia Dei	**wij gemaakt naar het beeld van God,**
et ejus facti voluntate	**begiftigd met de macht van God, en gemaakt door zijn wil**
per pontijsimum	**door de machtigste**
et coloboratum (lees : corroboratum)	**en de sterke,**
nomen dei hel (lees : El)	**de naam van God El (hebreeuws : God)**
quod est forte et admirabile	**die sterk en bewonderingswaardig is**
Iterum exorse et constringo te	**Opnieuw bezweer en leg ik aan banden**
nephande demon meridianus	**de boosaardige middagduivel**
ab hoc famulo dei	**in deze dienaar Gods,**
JANNE DE LA HEY	**JAN DE LA HEY**
et omnibus brutis animalibus	**en in alle onredelijke dieren,**
per eum quit dixit et factus est	**door hem die gezegd heeft en gemaakt werd**
et per nomen adone (lees : Adonaii)	**en door de naam van de Heer**
hel (lees : El) †	**(semietisch) God †**
Elohim †	**(hebreeuws) God †**
Elohê †	**jahweh (hebr. : God) †**
hebahot (lees : sebaot) †	**de heilige †**
Elijon †	**(vermoedelijke verschrijving eveneens met de betekenis : God) †**
exherse Jatis † (voor : exorsisatis ?)	**verban de satan †**
sadaj †	**??? †**
dominus Deus exelsis †	**de hoogverheven God †**
Iterum atque Iterum	**Opnieuw, steeds opnieuw**
constringo te immunde spiritum	**leg ik u aan banden, onreine geest**
ab his brutis animalibus	**in deze wilde dieren**
per patrem †	**door de vader †**
et † filium †	**en † de zoon †**

et spiritum sanctum	**en de heilige geest †**
† et per nomen dei	**† en door de naam van God**
agla †	**??? †**
quod totum audint	**die allen horen,**
et factus est saluvus (lees : salvificus)	**en die geworden is de redder**
cum sua familia	**met zijn geslacht**
et per nomen johanis	**en door de naam van Joannes**
† quod jacob audiut (lees audivit)	**† naar wie Jacob luisterde**
et ab angelo secum luctante	**en door de engel, die met hem worstelde,**
liberatus est de manu fratris sui Exore (lees : Esaii)	**bevrijd werd uit de hand van zijn broeder Esaii,**
per nomen	**door de naam**
aephel ethon	**???**
† quod Aron aduit (lees : audivit)	**† aan wie Aäron gehoor gaf**
et loquens sapiens	**en wijze taal sprekend,**
factus est dextera domini	**geworden is de rechterhand van God,**
fecit virtutem	**machtige dingen deed,**
† et per nomen Adonaii	**† en door de naam van (hebr.) de heer**
† quod Moeyses nominavit	**† die Moses noemde**
et dextruxit beel (lees : Baal)	**en Baal vernietigde**
et dra nomen (lees : draconem) interfecit	**en de draak vernietigde,**
et in nomine emmanuel	**en in de naam van Emmanuel (hebr. : God-met-ons),**
quod tres pueri	**die de 3 jongelingen**
Sydrach	**Sidrach,**
† Mysach	**† Misach**
† et Aldenago	**† en Aldenago**
† in camino ignis ardentis cantaverunt	**† in gloeiende vuuroven bezongen**
et liberati fuerunt	**en bevrijd werden**
Constringo te,	**Ik leg u aan banden,**
nephande demon	**afschuwelijke (boosaardige) duivel,**
apostata	**afvallige**
ab hoc famulo dei	**in deze dienaar van God**
JANNE DE LA HEY	**JAN DE LA HEY**
et omnibus brutis animalibus	**en in alle wilde dieren**
per deum † vivum	**door de levende † God,**
per deum † verum	**door de ware † God,**
per deum † sanctum	**door de heilige † God,**

per deum qui fecit selum (cœlum)	**door de God die hemel en aarde**
et terram	**gemaakt heeft,**
mares	**de zeeën**
et omnia qui in eis sunt	**en alles wat erin is**
et per secula	**en door de eeuwen**
nomina	**de namen**

(volgt het Trisagion of Driemaal Heilige dat als refrein diende bij de Improperia of verwijtingen, die op Goede Vrijdag onder de kruisverering gebeden en gezongen werden).

agios † otheos (lees : o theos)	**(grieks) heilige † God**
† agios † Ixheros (lees : ischyros)	**(grieks) † heilige † sterke**
† agios † athanatos	**(grieks) † heilige † onsterfelijke,**
† eleyson imas	**(grieks) † ontferm U onzer**
† et per hec tria secoeta nomina	**† en door deze drie volgende namen**
aglaton (lees : agaton)	**(grieks) de goede ?**
tetragrammathon †	**(grieks) «gevormd door 4 letters» (nl. Jahwe in het hebreeuws) †**
petragrammathon †	**(grieks) letterlijk : rots / lettertekens †**
son † con †	**??? † ??? † (vermoedlijk slechts**
anazoron †	**??? † klanken met**
hemanston †	**??? † een aantal «o»'s)**
et per hec nomina	**en door deze**
et alia nomina	**en andere namen**
domini nostri Jeus Xristi	**van onze heer Jezus-Kristus**
omnipotens	**almachtig**
uni et veri	**de ene en ware,**
cos qui vera culpa	**deze die onze ware schulden**
de celo erecti fuistos	**van uit de hemel heeft weggenomen**
quaram adjusorum locum.	**???**
Iterum secori (lees : exorse) summum	**Opnieuw bezweer ik...**
et constanguinem	**???**
te nephande demon meridianus	**u boosaardige middagduivel**
ab hoc JANNE DE LA HEY	**in deze JAN DE LA HEY**
et omnibus brutus animalibus	**en in alle wilde dieren**
peredatis	**gevallen**
in vestris diabolis actibus	**in uw duivelse handelingen,**
per eum qui dixit et factus est	**door hem die sprak en gemaakt is,**
et per Marie	**en door Maria**
omnibus moertum vitreum	**de voor ieder glasheldere (?)**

quod est ante conspectum Dominê	**die is voor het aanschijn van de heer,**
majestalis gradiens	**in majesteit voortschrijdend**
et potentiale	**en machtige**
et gradientur oculos ante et retro †	**en naar wie de ogen heen en weer blikken †**
habentur per ignem	**???**
ante tronum corconstantem	**???**
et habentia †	**??? †**
per eam que ecclesia Xristi nominatur	**door haar die de kerk van Kristus wordt genoemd,**
et per sumam sapientiam Dei	**en door de hoogste wijsheid van God,**
fugite partes adverse	**vlucht weg vijandige groepen**
ab his brutis anemalibus (lees : animalibus)	**uit deze wilde dieren;**
venit eum (lees : enim)	**er komt immers**
leo de tribu judaiadie (lees : Juda) David	**de leeuw van het geslacht Juda, David**
allam	**???**
dextera domini fecit virtutem	**de rechterhand van de heer deed machtige dingen**
† amorule	**† ???**
† thanea	**† ???**
† latiste	**† ???**
† amorule	**† ???**
† thanea	**† ???**
† latiste	**† ???**
† leisten	**† ???**
† oriston	**† ???**
† escha	**† ???**
† a ladia	**† ???**
† alpha † et omega	**(de eerste en laatste letter van het grieks alfabet) : † alpha † en omega**
† deus et homo	**† God en mens**
† agnus et leo	**† lam en leeuw**
† Xristus Jesus	**† Kristus Jezus**
† Dominus noster	**† onze Heer**
et filius dei unigenitus	**en eniggeboren zoon van God**
† sunt hec vero	**† deze zijn immers**
Vader (sic) noster	**onze Vader,**
famulum dei	**de dienaar van God**
JOANNES DE LA HEY	**JAN DE LA HEY**
et omnibus brutis animalibus	**en van alle wilde dieren**

ab omnibus imphantahia demonorum	**van alle door de ingevingen van de duivelen bezetenen**
persentissimum tutamen	**aanwezige (?) beschermer**
In nomine Domini nostri	**In de naam van onze Heer**
Jesu Christi	**Jezus Kristus,**
fijlii Dei vivi	**zoon van de levende God,**
qui cum deo patre	**die met God de Vader**
et spiritus (sic) sancti	**en de heilige geest,**
vivit et regnat	**leeft en heerst,**
deus	**God**
per omnia secula seculorum	**door alle eeuwen der eeuwen**
Amen	**Amen.**
Dextera domini	**De rechterhand van de Heer**
fecit virtutem	**deed macht geschieden**
† par (lees : per) domino nostro	**† door onze heer**
Jesu Xristi	**Jezus Kristus**
† et intemerata virginitos Virginis Mariae	**† en door de onbevlekte maagdelijkheid van de maagd Maria**
† signum sancte crusis	**† door het teken van het heilig kruis**
† benedictio omnium sanctorum	**† door de zegen van alle heiligen**
† et custodia omnium angelorum	**† en door de bescherming van alle engelen**
† et suffragia omnium electorum dei	**† en door de voorspraak van alle uitverkorenen van God,**
† Jesus autem trangens (lees : transiens) per medium illorum	**† Jezus evenwel midden door hen heentrekkend**
Jesus autem transiens per medium illorum	**Jezus evenwel midden door hen heentrekkend,**
ibat	**ging**
et ipsa signo crucis † †	**en door het teken zelf van het kruis † †**
cedat ab his animalia (sic) virtus	**wijke van deze dieren de kracht**
qui nocere captat	**die tracht kwaad te berokkenen.**
Rex Jaspar	**Koning Jaspar,**
† rex † Melchior	**† koning † Melchior**
† rex Balthasar	**† koning Balthasar**
Jesus † Maria † Anna	**Jezus † Maria † Anna**
† Johannes † Elisabeth	**† Joannes † Elisabeth**
Amen	**Amen.**
Jesus Nazarenus,	**Jezus de Nazarener,**
rex Judiorum	**koning van de joden,**
† thotha	**† ???**
† agramam	**† ???**
† thothi	**† ???**

† titulis † triumphalis	**† titel † overheerser**
† filius † virginalis	**† maagdelijke † zoon**
† liberat me famulum dei	**† verlosse mij de dienaar Gods**
JANNE DE LA HEY	**JAN DE LA HEY**
In me omnibus brutis	**van alle wilde (dieren),**
ab omnibus maleficis	**van alle boze geesten**
et artibus demonum	**en van de listen van de duivelen**
sancte Deus	**heilige God**
† sancte fortis	**† heilige sterke**
† et sancte et immortalis	**† en heilige en onsterfelijke**
† Deus miserere nobis	**† God ontferm u over ons**
† et Verbum † caro † factum est	**† en het Woord † is vlees † geworden**
et habitavit in me	**en heeft gewoond in mij**
JANNE DE LA HEY	**JAN DE LA HEY**
et his brutis animalibus	**en deze wilde dieren,**
per magnem mysterium	**door een groot geheim,**
o salvator munde	**o redder van de wereld**
salva nos	**red ons,**
qui per crusem	**die door uw kruis**
et saguinem tuum pretosium nos	**en uw kostbaar bloed,**
redimisti	**ons hebt vrijgekocht.**
Crux † Xristi	**Kruis van Kristus**
protege me	**bescherm mij.**
Crux Xristi	**Kruis van Kristus**
† salva me	**† red mij.**
Crux Xristi defende me	**Kruis van Kristus, bevrijd mij,**
famulum Dei	**dienaar van God,**
JANNE DE LA HEY	**JAN DE LA HEY,**
In me omnibus brutis animalibus	**in mij van alle wilde dieren (passies ?),**
ab omnibus languoribus	**van alle zwakheden**
et artibus demonum	**en werken van de duivels,**
in nomini domini nostri	**in naam van onze Heer**
Jesu Xristi	**Jezus Kristus**
qui virtutem est (lees : venturus)	**die zal komen oordelen**
judicare	
vivos et mortuos	**levenden en doden**
et seculum per ignem.	**en de wereld door het vuur.**
Amen.	**Amen.**
Benedicat te	**Zegene u**
imperealis majestas	**de koninklijke majesteit,**
† custodiat me	**† bescherme mij**

sapientia deitas	**de goddelijke wijsheid,**
† foveat me	**† koestere mij**
gloriosa virtus	**de glorierijke kracht,**
† defendat me	**† verdedige mij**
int(emerata) Trinitas	**de hoogheilige Drieëenheid,**
† dirigat me	**† richte mij**
majestalis virtus	**de goddelijke kracht,**
regat me	**besture mij**
potentia patris	**de macht van de Vader,**
† vivificet me	**† make mij levendig**
sapientia filii	**de wijsheid van de zoon,**
illuminet me	**verlichte mij**
gratia spiritus sancti.	**de genade van de heilige geest.**
† Vix illum (lees : vexillum)	**† Het banier van het**
sancte crusis	**Heilig kruis**
† et integritas Mariae matris	**† en de ongereptheid van moeder Maria,**
sunt inter me	**plaatse zich tussen mij**
et omnis innimicos meos,	**en al mijn vijanden,**
visibiles et invisibiles	**zichtbare en onzichtbare.**
† in nomine patris	**† In naam van de Vader**
† et filii	**† en de zoon**
† et spiritus sancti	**† en de heilige geest.**
Amen.	**Amen.**

Benedicat me Deus	**Zegene mij God**
per patrem	**door de Vader;**
custodiat me Jeso Xristus	**beware mij Jezus Kristus;**
et illuminat me Spiritus Sanctus	**en verlichte mij de Heilige Geest**
omnibus diebus vite me;	**gedurende al de dagen van mijn**
confirmet me virtus Xristi	**leven;**
et indulgat me dominus	**sterke mij de kracht van Kristus**
universa delecta (lees : delicta)	**en vergeve mij de Heer**
mea	**al mijn schulden**
per eterna seculorum secula.	**door alle eeuwen der eeuwen.**
Amen.	**Amen.**

Gardon † Jesus †	**??? † Jezus †**
Garda † Jesus †	**??? † Jezus †**
In garday † Jesus †	**??? † Jezus †**

Sint-Gillis-D'monde J. DE BROUWER.

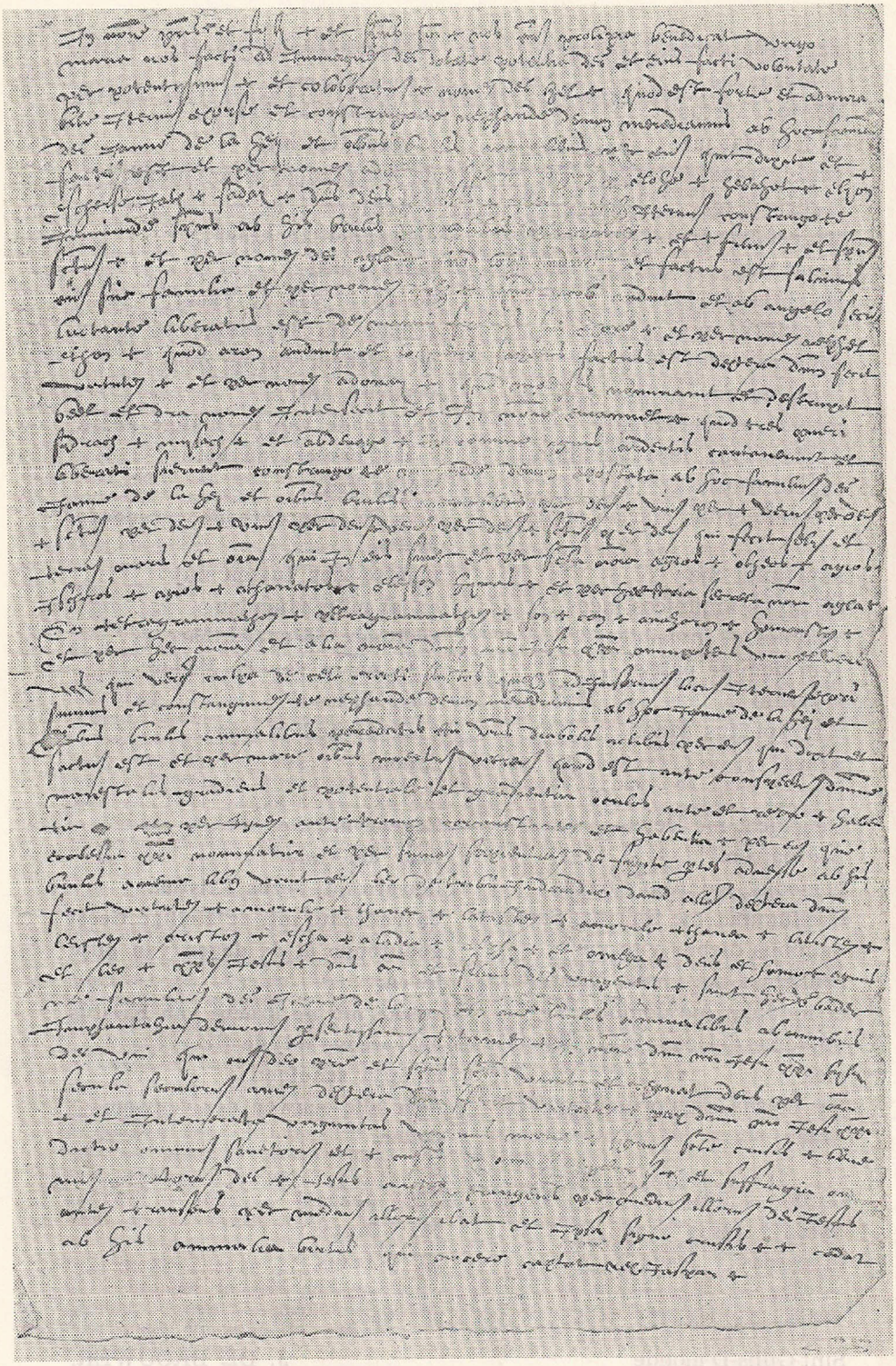

Bezweringsformule uit Rozebeke (1628)

Over de oude kerk en de moeilijkheden bij de bouw van een nieuwe kerk te Letterhoutem in 1845

«By myne benoeming als pastor van Letterhautem in 1843 belaste zyne hoogweerdigheyd my, met de herbouwing der kerk, die wordt aanzien als de oudste van de buyten parochien van het bisdom. De bouwtrant gaf te kennen dat zy van het laatste was der VIIIe eeuw. Het Choor nogtans was er maar aangezet in de jaren 1780. Geheel de kerk was maar 19 meter lang op 12 meters breed en alles gaf te kennen dat het primitievelyk niet was geweest dan een lange Capelle zonder zydebeuken. Met verloop van tyd genoodzaekt zynde deze bidplaats te vermeerderen, had men in de muren van wederkanten 3 openingen gekapt by form van arcaden, de delen der muren die bleven staen tusschen deze arcaden verbeelden de pilaren die den middelbeuk afscheyden van de twee zydebeuken die men er aanvoegde. Deze zydebeuken waren met bert gedekt dat gewit was en maekten eenen effen plafond, zoo leege, dat ik met de hand den plafond kon bereyeken en waren nauwelyks 7 voeten breed. De pilaren waervan wy hier boven spreken, waeren vierkante massen steen, zoo dik dat 3 persoonen met stoelen zig daer agter konden verbergen. Deze Kerk aan het h. Cruys toegewyd had boven den hoogen autaer, twee andere kleyne autaren, die geplaetst waren in de uytsprongen die aen den ingang der Choor, als eene Kruyskerk maekten.

Den biegtstoel was geplaetst in eenen dier uytsprongen aen den autaer van O.L.Vrouw, den anderen kleynen autaer aen den h. Cornelius toegeweyd stond in den anderen uytsprong. In het choor was een bank geplaetst daer nauwelyks twee persoonen konden zitten, en daer zat den Pastor nevens zynen Koster om de Vespers te zingen, al den overkant was geen zitting, maar de deur van een klein vernepen sacristy door eene kleine venster verligt.

Tentyde van Pater Leopoldus, pastoor alhier in 1818, had men aen de lykdeur eene hoogzael gemaekt daer men met eene ladder opklom; een orgel had er nooyt geweest. Den vloer der kerk was met roode en blauwe tichels geleyd zonder eenig order. In gezien den hoogen ouderdom der kerk hadden wy de hoop gekoesterd by het afbreken en opdelven van den grond eenige belangryke oudheden te ontdekken, maer alles bepaelde zig aen een spoor in yzer benevens twee yseren ooren van eene ligter. Een kleyn marmeren steentjen in den muur geplaetst achter den biegtstoel, behelsde dat daer begraven lag eenen spaanschen ridder, die gesneuveld was in het beleg van Schellebelle in de jaren 1300. De spoor had hem ongetwyfeld toebehoord.

Naer die korte, dog tevens nauwkeurige beschryving van de oude Kerk, blyft ons te handelen over de byzonderste omstandigheden die het bouwen der nieuwe Kerk zyn voorgegaen, vergezeld of gevolgd zyn:

In de parochie gekommen den 7 july 1843 vond ik geradig de boeren in ruste hunnen oogst te laten inzamelen en hunnen zaeytyd te laten leggen vooralheer hun myne zending mede te deelen en over de middelen van executie te beraemen. Op den eersten zondag van October verzamelde ik in het Pastoreel huys, benevens de leden van den gemeente en Kerkraed, alle de notabile der gemeente en namentlyck de boeren die peerden hadden.

Naer hun kenbaar gemaeckt te hebben het eynde van deze byeenkomste, namentlyk te beraemen nopens de te nemen maetregels om eene nieuwe kerk te bouwen, vond ik hun allen goed van wil, en bereyd om my in die belangvolle en moeyelyke onderneming te ondersteunen.

Er wierd provisoirelyk vastgesteld van met de eerste gunstige dagen van den aenstaenden zomer te beginnen steenbakken en tot dit eynde te gebruyken eene somme van 680 francs, die in handen waren van den Tresorier der Kerk en de eenigste geldelyke middels uytmaekten die de Kerk beschikbaar had.

Daer de parochie en de kerk beyde in de onmogelykheyd waren iets in gelden by te brengen in deze onderneming en nogtans de Provintie en het gouvernement hunnen tusschenkomst deden afhangen, van de medewerking der gemeente tot concurrentie van circa een derde der globale som der onkosten wierd er besloten:

1. Dat de gemeente zig belaste met het leveren van den steen.
2. Dat al het handwerk als met dienen, moortel maken en alle diergelyke werken by Corvee gratuitelyk door de Parochianen zou gedaen worden. Dezen artikel wierd geschat op ongeveer 5 duizend fr.
3. Dat er een vrywillige inschryving zou gedaen worden onder de parochianen.
4. Dat de oude kerk door de parochie zou afgebroken worden en den grond geruymd van alle materialen van de oude kerk voortkomende.

Dit zoo vastgesteld zynde, verzochten zy my op dien voet, met de provintie en het gouvernement in onderhandelingen te treden, en met de aenstaende zitting van den provintialen raed benevens de bemagtiging van bouwen ook de noodige subsidien te bekommen.

Er wierd ons dank aen de tusschenkomst myner vrienden die ik in den provintialen raed had en wel namentlyk de heeren Spitaels en De Nayer een somme toegestaen van wegens de Provintie van 9000 francs en eene gelyke somme van het gouvernement.

De inschryving der parochianen beliep tot 4500 francs. De crawye of corvées 5000 fr. Den steen die wy vormen kwam op 4 fr. per duizend, dus voor 500 duyzend was 2000 fr.

Nu subsidien	18.000
Inschryving	4.500
Corvées	5.000
Steen	2.000
	29.500 fr.

Het primitief plan dat aen de goedkeuring van het gouvernement wierd onderworpen beliep maer tot 34.300 francs maer de commissie der monumenten bragt aen dit plan verscheyde wyzigingen en onder anderen legde zy ons op de 4 kleine torrekens te voegen by den grooten torren.

Ik stelde my kragtadiglyk tegen deze veranderinge als niet wezentlyk nuttig en slechts dienende tot een uytwendig versiersel van het gebouw. Ik legde eerbiediglyk voor oogen der bovengenoemde commissie dat wy deze versiersels zouden goedgekeurd hebben, waere de kerk geplaetst op eene publieke route alwaer zy in het zicht zou gestaen zyn, maar nu dat de Parochie van Letterhautem in het midden der velden geplaetst was, deze torrekens zonder nut van hunzelven, eenen grooten onkost medebrachten, en den last van onderhoud vermeerderden. Maar alles was vrugteloos, wy moesten ons onderwerpen en het gouvernement stond eene vermeerdering toe van 3000 fr subsidien omdat de opgelgde veranderingen tot zoo eene somme geschat wierden. Dus was den begrooting staat der te doene werken op het tydstip der aenneming wezentlyk van 37.300 francs. En onze middelen beliepen maer tot 29.500, dus hadden wy nog 7.800 Francs te kort (De kerk heeft wezentlyk gekost twee en vyftig duizend francs).

Ondertuschen kwam de noodige bemagtiging af van wêgens de bestendige deputatie, om de oude kerk af te breken. Bygevolgd wierd op 14 january 1845 de laatste Mis gezongen in de oude kerk, ter ere van O.L.V. om door de voorspraek van de heylige Maagd, bevryd te zyn van alle ongelukken in het afbreken der oude, en het opbouwen der nieuwe kerk.

Sekeren Josephus Andelé, schaliedekker te St Antelinckx, belaste zig voor eene somme van 180 guldens de oude kerk op de voorgeschreven conditien af te breken, daeren boven eene provisoire bidplaets of Capelle te verveirdigen om er in den tusschen tyd den heere dienst te plegen.

Deze provisoire bidplaats wierd in het beluyk der pastorye geplaetst, in die voegen, dat de salette of groote kamer regt over de keuken voor sacristye gebruykt wierd en eene glazen deur nevens den autaer leverde voor den pastor den ingang der capelle, dus had ik maar twee stappen buiten huys te stellen om in de capelle te zyn. Om myn vrydom te behouden, liet ik het volk langs de groote poort niet binnen kommen, maer ik maekte eene opening in de Spaensche haeg op het eynde van den grond der pastory en daer was den ingang voor de parochianen.

Deze capelle was 70 voeten lang en 40 voeten breed, want het wasch huys en

remisie heb ik maer nadien gebouwen, en zo liep de capelle tot aen het aenpalende land. Er stond eenen biegtstoel in de capelle en ik predikte vanop den trap van den autaer.

Zoo wy gezien hebben, vonden wy ons op het ogenblik dat de aenbesteding der kerk moest plaets hebben voor eenen deficit van 7.800 francs. Geen vooruytzigt hebbende dat wy ons die aanzienlyke sommen zouden konnen verschaffen voor het eyndigen der werken, wisten wy niet wat doen. Eenige onzer vrienden raeden ons aen, maer een geveynsde onderneming te laten doen en in regie of daguren te werken.

Tot ons ongeluk volgden wy dezen raed. Mynheer Migom, bouwmeester te Gend belaste zig met de uytvoering der werken, hy had in de geveynsde aenneming alles ondernomen voor 37.000 francs en hy verzekerde ons, dat de kerk gansch voltrokken zynde, ons merkelyk min zou gekost hebben.

Naer de fondatien gelegd te hebben, en den choor op omtrent eenen meter boven den grond gebracht te hebben, geweerdigde Monseigneur Delebecque, bisschop van Gend op myn verzoek den eersten steen te kommen leggen. Het was den 24 juny 1845. Tedier gelegenheyd had ik de eer benevens den bisschop ook de leden van den provincialen raed en de representanten van het district, die onze zaken by het gouvernement bevoordeligd hadden aen myn tafel te mogen ontvangen.

Den steen die zyn hogweerdigheyd gelegd heeft, was eenen grooten witten arduynen steen die uytgekapt was, in dier voegen, dat hy een kleyn vierkantig looden kasken kon bevatten waarin een Parqeument is gesloten het volgende bevattende:

«Den 24 Juny van het Jaer 1845 heeft zyne Hoogweerdigheyd Ludov. Jod. Delebecque, den eersten steen gelegd dezer kerke. Dit was van den bisschop geteekend, van den canonik Saudan, secretaris en van my als pastor».

De werkingen van dan af zetten zig lustig voort. Den bouwmeester ziende de over groote menigte witte steenen, die van de oude kerke voortgekommen was raede ons aen om de kerk van de vochtigheyd te bevryden, eene pleinte van dien steen rond de kerkmueren te plaatsen ter hoogte van eenen meter, daerby wierden alle de hoeksteenen in witten steen gekapt, alsook de kleyne torrekens en de basementen der pilaren. Dit was zeker een allerbest werk, maer gebrek aen ondervinding, deed ons alle deze zaken doen die in den begrooting staet niet voorzien waren (aengezien er alles was geschat alsof het moest in careel steen gemaekt zyn), zonder de noodige autorisatie te vragen aan de bestendige deputatie. Dit was den eersprong van alle de moeylykheden die wy later zouden ontmoetten.

Het schynt dat de naburige parochien verstaen hadden de grootheyd van den last die wy op ons hadden genomen, want alle den kalk wierd gehaald naer Hermelgem door de wagens der vremde boeren by zoverre dat de boeren der parochie niet moesten doen, dan hunnen peerden te gemoed te zenden om de wagens door den aerdenweg te helpen. De parochien die ons ter hulp kwamen waren namentlyk St.-Lievenshautem, Burst, Zonnegem, Bavegem, Westrem, Oomberghen, Vlierzele en tot St Lievens Essche toe.

Wij hebben hoger gesproken van de werken die de parochianen op hun hadden genomen gratuitlyk te doen. Dit ging zeer wel voor het inzetten der steenovens en het ruymen van het kerkhof van alle oude materialen, mits aan de werkers wel genevers te laten drinken, maer als wy aen het bouwen waren, de zaken veranderden. Daer de bevolking maer klein is en het getal volk dat we dagelyks noodig hadden tot dry en vier en twintig beliep, zo was den tour nog al ligtelyk rond, en dat stak al vele tegen. Daer by de ziekte der aerdappelen die zig in 1845 voor de eerste mael vertoond en den hoogen prys der granen die tot 30 guldens den zak gerezen was, deed vele menschen zeggen: voor niet werken en als wy thuis kommen geen aerdappelen vinden en duur brood, dat kon niet zyn. Dus waeren wy genoodzaekt eenen franc daegs te betalen aen alle die kwamen werken. Men zal gemakkelyk verstaen wat bitteren slag het voor ons was zulke onvoorziene kosten te dekken te hebben, en dit niet voor eenige dagen of weken, maar gedurende acht maenden en altyd ten minsten aen 9 persoonen daegs en meest altyd aen 20! Wy waren in de onmogelykheid de kerk te voltrekken en met al onze tegenkantingen waer by zich nog kwam vervoegen het mislukken van twee voorname

steenovens, waren alle onze geldmiddelen uytgeput vooraleer wy aende kappe waren gekommen. Mynheer Migom, den bouwmeester, bood zich aen de kerk te voltrekken mits hem een intrest te betalen van 4 % over zyn voorschotten. Wat moest ik doen ?

Borgemeester en schepenen waren ongeleerde menschen, die niet van zaken wisten. Degene die de zake zouden moeten behertigen hebben gelyk de secretaris, wist wel in wat moeylykheden wy ons bevonden, maer trok zig niet aen, om geene verantwoordelykheyd te hebben, en zoo bevond ik my aen my zelven overgelaten.

Ik stelde myn vrienden in het werk by de provintie en het gouvernement, en bekwam nog verschyde subsidien, eene van 1400 francs en nog twee van 1000 fr. Daerby besloot ik gebruyk te maken van de vryheyd die als dan nog bestond van eene expositie te openen om alsoo de interesten te dekken die aen de bouwmeester toekwamen, en die beliepen tot boven de 9 honderd francs 's jaers.

Gelyk wy gezien hebben, ik had my gedurende den tyd der provisoire kerk van myne groote kamer beroofd gezien die als sacristye moest dienen, nu geen ander gebouw op de parochie vindende alwaer deze expositie zou konnen geschieden, was ik opnieuw genoodzaakt myne salette te dien eynde te beschikken.

Ondertusschen was de kerk in het droog geraekt en ofschoon wy verplicht waren dezelve zonder steenen vloer te laten, en den grooten toren zonder flèche, wierd zy niettemin op den zondag 13 september 1846 gebenediceerd door den eerw. heer De hert, deken van Aelst en van dan af gelevert aen den dienst des heeren onder de aenroeping van de H. Cornelius, voortaen patroon der parochie en nieuwe kerk.

Naer dat de familie Vander Haeghen de vloer der kerk op haren kost gelegd had met last van den eeuwigdurende jaergetyde (zoo te zien is op den grafsteen binnen den Choor) bleven wy nog merkelyke sommen schuldig aen den bouwmeester uyt hoofde zyner verschotten en in den loop van 1852 wendeden wy ons opnieuw tot de provintie en het gouvernement, die medelyden hebbende met de netelige gesteltenissen waarin wy ons bevonden en begeirende een eynde te stellen aen alle onze moeylykheden, elk een laeste bylage toestonden van 3 duyzend francs.

Deze 6000 francs wierden den bouwmeester overgeteld en de kerk wierd van het gouvernement en het bisdom bemachtigd om van haeren kant jaerlyks in haren budget een somme van 120 fr te brengen die jaerlyks aen den bouwmeester betaeld moeten worden zyn leven gedurende. Zie den resolutieboek onder 1854.

Wy riepen hier de byzonder aendacht in van alle wie ooyt deze bemerkingen zullen lezen op de volgende daedzaek :

Dat de Kerk van deze Parochie van Letterhoutem niet eenen centiem gekost heeft aen de parochie. En dat de ingezetenen niet anders te betalen gehad hebben dan de 2864 francs wezentlyk beloop van hunnen vrywillige inschryving. Opgemaekt en eygenhandig geschreven door my

J. Delfortrie, pastoor van Letterhautem, January 1855.

De kerk is gewyd door zyne hoogweerdigheyd Monseigneur Delebecque, bisschop van Gend den 8 juny 1857. Deze plechtigheyd plaats hebbende op het naderen van den 12 honderdjarigen jubilé van de glorieuze maerteldood van den h. Livinus wydde zyne hoogweerdigheyd de kerk toe aende hh Cornelius en Livinus te samen en drukte de begeerte uyt dat alle kinderen die in 1857 nog zouden gedoopt worden, den naam zouden dragen van Livinus en Livina. Verders beloofde den Kerkvoogd ons de reliquien te zullen bezorgen van Livina.

De Reliquien in den hoogen autaer begraven zyn deze van de heylige maertelaers : LUCENTIS en ROGATUS.»

Wij lieten dit stuk, uit het Memorieboek van pastoor Delfortrie, overdrukken in de stijl, zoals het daarin voorkomt. Men leert er een pastoor en zijn volk... en hun moeilijkheden kennen in «hongerjaren».

BIJLAGE:

Gedurende den tyd dat de eerw. heer Gustaaf Hilarion De Ridder het pastoreel ambt uitoefende in de parochie van Letterhoutem had hy het gedacht opgevat zekere herstellingen te weeg te brengen aan de kerk. Ziende den gebrekkigen staat waarin de autaers der kerk waren, heeft hy in het jaar 1898 de plannen doen maken om nieuwe autaren te plaatsen. Ongelukkig onverwacht door de dood getroffen, wanneer hy op bezoek ging by zyn broeder te Erondegem, onderweg onpasselyk geworden en na 1 uur te Erondegem te zyn, kreeg hy H. Oliesel en stierf.

Zo viel het werk op zyn opvolger: In het jaar 1899 hebben wy begonnen om de goedkeuring der reeds bestaande plannen te bekomen en de toelating gevraagd om de werken te mogen uitvoeren. Op 16 dec. 1899 kwam de goedkeuring der plannen, de machtiging tot uitvoering kwam op 16 juli 1900. Dan hebben wy de heer Remi Rooms, beeldhouwer te Gent, die de plannen gemaakt had, belast het werk uit te voeren. Hy heeft dan het onderdeel of de tombe van de autaar geplaatst in april 1901. Korts te voren had men de vensters, die in het koor nog niet bestonden, uitgekapt, de monelen of menots geplaatst en er het geschilderd glas in geplaatst. De glasschildering werd uitgevoerd door Ladon Bert van Gent. Het retabel is er maar opgeplaatst in december 1901. De zyautaren zyn geplaatst in de kerk in 1902. Pastoor De Ridder had niet alleen gezorgd voor de plannen maar ook reeds geld verzameld en ik heb verder ingezameld. De byzonderste weldoeners waren juffrouwen Anseau van Wetteren, jufr. Marie Mabilde van Mere, E.H. Jules Schoup, pastoor van Munte, E.H. Mabilde, onderpastoor van Lede en andere. Staat en provincie gaven samen 3.200 fr.

Dan bleef er nog over: door het kappen der vensters en het wegruimen uit de koor van zekere ornamenten boven de zitting die het koor misvormden en gans uit plaaster gemaakt waren en waarvan zekere delen grotendeels beschadigd waren en zo moest het koor herschilderd worden. Eerst gedacht het koor alleen te doen schilderen. Frans Raman van Lede zou het schilderen en daar dan het overige zo sterk afstak met het koor is gans de kerk herschilderd geweest. Dat alles werd gedaan in begin 1902 voor de prys van 1.100 fr.

Getekend door Pastoor ..... (onleesbaar).

Zonnegem. G. DE SMET.

AMBTSMISBRUIK TE RONSE

11-7-1587.

Jean de Mosnier, sergeant van Ronse, werd door de baljuw en de schepenen van Ronse aangeklaagd wegens misbruik in zijn ambt. Hij wordt veroordeeld om te verschijnen «in zijn lijnwaet met een tortse onghebrandt in zijn hand, vallende up beide zijn knieen en te bidden Godt Almachtich ende den hove inden naeme van justitie verghiffenisse, destituerende hem van sijn officie van sergeantschap» en onbekwaam dit nog ooit te vervullen «condempnerende hem voorts voor de pilaeren van sgraven casteele up een schavaut ghegheesselt te worden totten bloede».

12 r° — 14 V°.

J.d.B.

(Ra Gent, fonds Raad van Vlaanderen, Register van Criminele Sententies, nr. 8594)

Opschriften van grafstenen in de kerk te Paulatem (*)

In de doopkapel, aan de rechterzijde, ruitvormige marmeren grafsteen :

SEPULTURE
VAN DE EERSAEME
JOANNE MARIE DE BLEECKER
Fa LIEVENS GEBOORTIGH VAN DE PROCHIE
VAN DICKEL OVERL : DEN .....
1762. OUDT 21. JAEREN
BIDT VOOR DE ZIELE

Aan de linkerkant, ruitvormige marmeren grafsteen :

SEPULTURE
VAN DEN EERSAEMEN
FRANCIESCUS BUYSSE Fs
ADRIAENs OVERLEDEN DEN 21 JUNIJ
1742 AUDT 49 JAEREN IN SIJN LEVEN
SCHEPENE VAN DEN PRINCELIJCKEN LANDE
VAN GAVER
ENDE VAN
MARIE DE SEVE (?) Fa CHRISTOFFEL
SIJNE HUIJSVRAUWE OVERL : DEN .....
T' SAEMEN GEPROCREEERT 12 (?)
KINDEREN
BIDT VOOR DE ZIELEN

Op het oksaal, van links naar rechts, ruitvormige marmeren grafsteen :

SEPULTURE
VAN DEN EERSAEMEN
ADRIAEN BUYSSE F(s)
LIEVENS IN SYN LEVE SCHEPEN
VAN PRINCELYCKEN LANDE VAN GAVRE
OVERL. DEN 10. 8ber 1720 OUD 68 JAEREN
ENDE
ADRIAENE DE CLERCQ Fa IOOS SYNE

(*) Het leggen van een marmeren vloer in 1855 en later (1893) het herstellen (en veranderen!) van de kerk leidden tot het aan de muur bevestigen van grafstenen in de doopkapel en op het oksaal. De overige stenen werden in de sacristie los tegen de muren geplaatst.

Pastoor Meyfroot koesterde de gedachte de mooiste grafstenen uit de sacristie aan te wenden als bekleding voor de koormuren, wat goed zou harmoniëren mte het hoogaltaar en de koorvloer.

(Ondergetekende dankt oprecht de Zeereerwaarde Heer Pastoor, M. Snoek, een competent restaurator voor zijn oorspronkelijk romaanse kerk, voor het — in verband met deze voetnota — te raadplegen «Liber Memorialis»).

HUYSVR. OVERL. DEN 20. 8ber 1720 OUD 66 IAEREN
DE WELCKE AEN DEN AERMEN DESER PROCHIE
VAN PAULATHEM HEBBEN GEJONT EENE RENTE
VAN 1 PONT 4-SCHYL : GRO : TEN .....
TEN LASTE VAN DE SELVE PROCHIE .....
UYT DE CROOSE VAN DIEN JAEREN
TE DOEN DOEN 2 EEU(wighe en) DE
GESONGEN IAERGETYDEN
TOT LAEVENISSE VAN
HUNNE ZIELEN
R. I. P.
(Doodshoofd met twee beenderen)

Rechthoekige marmeren grafsteen :

SEPULTURE
VAN
Sr FRANCIES VAN REGHE (?)
Fo FRANCIES IN SYN LEVEN
SCHEPENEN VANDEN PRINCELIJCKEN LANDE VAN GAVERE
GEBOORTIGH VAN OPHASSELT
OVERL : DEN 23 9ber 1757. OUDT
59. JAEREN ENDE VAN
JOe JUDOCA BUIJSSE Fa
ADRIAEN SIJNE HUYSVROUWE
OVERLEDEN DEN .....
OUDT ..... JAEREN T' SAEMEN JN
HOUWELIJCK GEWEEST 32 JAERE
BIDT VOOR DE ZIELEN
(Doodshoofd met twee beenderen)

SEPULTURE
VAN DEN EERSAEMEN
LUCAS DE CLERCQ Fo. JOOS OVERL :
DEN II IULIJ 169.1 ENDE
JOSINE SCHEPENS Fa IUDOCI SIJNE HUIJSVRAUWE
OVERL : DEN 5-7ber 1718 T' SAEMEN INT HAUWELIJCK
GEWEEST 13 JAEREN EN GEPROCREEERT 7.
KINDEREN
ENDE VAN
JOANNES GALLE F.o ADRIAEN HAEREN
2.DEN MAN OVERL : DEN 19 MEYE 1718 T' SAEMEN
IN HAUWELIJCK GEWEEST 53, JAEREN EN
GEPROCREEERT SES KINDEREN
BIDT VOOR DE
ZIELEN

In de linkse sacristie, volgende rechthoekige marmeren grafstenen :

D O M
SEPULTURE
VAN

DHr PIETER DE PAEPE FIs
ANTHONE ENDE VAN GEERTRUDIS
BAUTERS GEBOREN TOT BERLIGHEM
DEN 6 MEYE 1691. Lt BAILLIU VAN
PRINCELYCKEN LANDE VAN GAVRE
T' SEDERT DEN 29 7ber 1738. BAILLIU
DER PHIE VAN BERLEGHEM VAN 9 IANi
1751. ONTFANGER DER PROCHIEN VAN
MUNCKSWALME DICKEL WYLEGHEM
EN HUNDELGHEM KERCKMEES(t)er DESER
KERCKE RESPECTIVELYCK TOT EN MET
SYN OVERLYDEN DEN WELCKEN IN
DESE KERCKE HEEFT GEFONDEERT
EEN EEUWIGH IAERGETYDE TELCK ENT
MET DE DESTRIBUTIE AEN DEN AER
MEN VAN EEN SACK GRAEN VERBACKEN
IN BROODT OVERL. DEN 26 MEYE 1766
ENDE VAN
JOe ISABELLE ELISABETH SEEUWS
FIa PIETERS EN MARIE VAN LIERDE
SYNE HUYSVRAUWE OVERL. DEN
7 APRIL 1778 OUT 81 IAEREN
T' SAEMEN GETRAUWT TOT DICKEL
VENNE DEN 12. MAERTE 1723.
BIDT VOOR DE ZIELEN.

D O M
SEPULTURE
VAN DEN EERSAEMEN
PIETER GALLE fs IANS
EN IUDOCA SCHEPENS
IN SYN LEVEN KERKM : DESER PROC :
OVERL : DEN 25 FEBR—RY : 1780
IN DEN OUDERDOM VAN 81 IAER,
ENDE VAN SYNE HUYSVROUWE
ANGELINE BUYSSE
Fa FRANCIES EN MARIE DE NEVE
OVERL : DEN .....
OUD ..... IAEREN T' SAEME
IN HOUW : GEWEEST 39 IAER
ENDE GEPROCREEERT 12 KIND.
BIDT VOOR DE ZIELEN.

Zeer gaaf gebleven grafsteen :

SEPULTURE
van Sr
JOOS DE CLERCQ Fs ADRIAEN EN
MARIE CALLAERT JN SYN LEVEN SCHEPEN
VAN PRINCEL LANDE VAN GAVER
OVERL. DEN J5 MEYE J769 OUDT 78 (?) JAER
ENDE VA NSYN HUYSVROUWE JOr

MARIE THERESE BUYSSE fa ADRIAEN
EN ADRIANE DE CLERCQ. OVERLEDEN
DEN 8. 8ber J759 OUDT 65 JAEREN
T' SAEMEN JN HOUWELYCK GEWEEST
36. JAER. ENDE GEPROCR. 6 KINDEREN
WAER VAN TOT STAET SYN GEKOMEN
HEER ADRIAEN PASTOR VAN EENAME
MARIE CATHARIe x : JN HOUWEL. GEWEEST
MET PIETER ASCOOP.
CONSTANTINUS Jo JN HOUWELYCK MET
ANGELINE DE RAEDT. 2° MET
JOANNE CATHARINE BAERT
ANNE FRANCOIJSE JN HOUWELYCK
MET JAN BAPte VANDER LINDEN
SCHEPENEN VAN PRINCEL LANDE
VAN GAVER
ENDE PIETER JN HOUWELYCK MET
ANNE MARIE VANDER HAEGHEN
BIDT VOOR DE ZIELEN.

Erg afgesleten en veel gebarsten grafsteen :

SEPULTURE
VAN Sr JUDOCUS DE G.....
Fo PIETER EN ADRIANA ..... (in syn)
LEVEN SCHEPENE VAN (Princelycken)
LANDE VAN GAVERE O(verleden den)
... AUGUSTI 1782 OUD ..... (jaeren)
ENDE VAN SYNE (Huysvrouwe)
JOe. PHILIPPINE P(etit) (Fa .....)
EN IONNA DE GROOT(e) (overleden den .....)
8bre 1781. OUD 71 (iaeren)
(T' saemen) IN HUWELYK GEWEEST (ende)
GEPROCREEERT 13 (kinderen) (waer)
VAN TOT STAETE EN .....
PETRONILIA IN HUWELYK MET
FRANCIES BUYSE
IONNA CATHARINA IN (huwelijk met)
FRANCIES DE GROOTE
LIVINUS FRANCIES
CONSTANTINUS IN HUWELYCK MET M.....
LIVINA VAN POUCKE
ANNA CHRISTINA RELIGIEUSE IN GEND
FRANCIES
MARIE FRANCOISE BEGYN .....
HOF IN GEND
FERNANDINA RELIGIEUSE IN GEND
MARIE THERESIA RELIGIEUSE IN GEND
EN PHILIPPUS.

Tijdens het pastoorschap van Z.E.H. M. Meyfroot (1947-1954) werd vastgesteld dat twee arduinen plaveien, die deel uitmaakten van het

pad rondom de kerk, (erg beschadigde) grafstenen bleken te zijn. Hun teksten, bijna onleesbaar geworden, luiden als volgt:

HIER
LICHT
BEGRAVEN DEN EER(saemen)
MEN. IAC CA.....L.....E Fs JANS DIE
OVERLEET DEN
10 SEPTEMBRE 1661 BIDT
VOOR DE ZIELE
(Doodshoofd met twee beenderen)

HIER LICHT
BEGRAEVEN IOOS
DE CLERCQ Fs
IANS DIE OVERL.
DEN 18 DECEMB.
.....
17. 3

G. SIMONS - Deurne.

VECHTERSBAAS VAN SINT-MARIA-LIERDE

7-11-1609.

Bartholomeus van der Eecken, fs Anthonis, geboren te Sint-Maria-Lierde kwetste dodelijk op 8-12-1605 in de herberg van Jan Bogaert aldaar, Paesschier Bocxstaele en doodde Jaspaert Morael; op Pinksteren 1608 kwetste hij te Evergem een jonge man en verwondde dodelijk zijn broeder Jan Brandt fs Pieters. Ten gevolge van die twee moorden werd hij in juni 1608 aangehouden door de baljuw van Oudenburg en in de boeien geslagen in de gevangenis van het Gravenkasteel. De gevangene «hebt er soo vele fortse ghedaen alsdat hij de zelve boeyen over uwe hielen ghevronghen hebt ende alzoo u ghesalveert over de muer van dezelve vanghenisse». Op 7 mei werd hij in Waarschoot ontdekt in de schuur van Martin Schaut, waarbij hij de officier van Auderburch, Gillis van der Houven, die hem wou aanhouden, doodde. Op 22 oktober werd hij aangehouden door Marten Lievens, officier van Zomergem, die hem in de gevangenis van het hof liet opsluiten.

Hij werd veroordeeld om «alvooren up een schafault up Ste Pharailden plaetse de rechte vuyst afghehauwen ende ghenaghelt te worden ande poorten van desen casteele ende voorts gheexecuteert te worden aen eene potente metter coorde zoo datter die doot naer volghe ende u doode lichaem ghevoert ende ghehanghen ter plaetse patibulaire ghecostumeert» + verbeurdverklaring van al zijn goederen.

101 r — 102 V°.

J.d.B.

(Ra Gent, fonds Raad van Vlaanderen, Register van Criminele Sententies, nr. 8594)

Verkoop van eigendommen te Liedekerke

Carolus de Cuyper, getrouwd met Catharina de Smet, woonde «binnen de prochie en baronnie van Liedekercke». Spijtig hebben wij niet kunnen vinden waar.

In 1760 waren beiden reeds overleden en ze lieten als erfgenamen na zes kinderen, vijf dochters en een zoon, nl. :

— Peeter;
— Catharina, getrouwd met Cornelis vander Meulen;
— Elisabeth, getrouwd met Jan vanden Borre;
— Joanna, getrouwd met Jan Baptist de Brabanter;
— Marie en Anna, «beyde bejaerde jonghe dochters».

De echtgenoten de Cuyper schijnen van redelijke doening geweest te zijn, want de kinderen besloten te verkopen, om de nalatenschap beter te kunnen verdelen, vijf stukken land, samen 3 dw 46 r. Daar er geen spraak is van een hofstede, veronderstellen wij dat deze vijf stukken, waarvan geen enkel ingekocht werd door de erfgenamen zelf, niet de hele eigendom is geweest van de echtgenoten de Cuyper, maar dat er een deel van de nalatenschap rechtstreeks onder de kinderen verdeeld werd.

De erfgenamen lieten een akte van te koop stelling opmaken, waarin o.a. de volgende voorwaarden stonden opgegeven :

— De kopers zullen ten hunnen laste moeten nemen en betalen, al de kosten die de verkoping zou meebrengen, zoals zegels, kerkgeboden, onterfenis, eerste gelach, de palmslach, s' heren recht, enz.
— Judocus Asselman die fungeerde als insteller, «sal hebben voor sijne vromigheydt ofte palmslach 1 g., voor gelache 1 g. en voor ieder verhoging 6 st. ten gelache».
— Voor het stellen van de voorwaarden 14 st.
— Alleen zullen mogen instellen, «solvante persoonen».
— De kopers zullen «int lieber gebruyck kommen» van hun gekochte partijen, «na het scheiren vanden ooghst», zonder enige prijs daarop te moeten betalen, «alleenelijck het labeur dat er dit jaer op gedaen werd».
— Al deze onkosten zijn te betalen door de kopers «soo bij iedere partije sal uytgestoken worden, alles sonder afcortinghe van de principaele coopsomme».
— De partijen zullen opgeroepen en verhoogd mogen worden na het «onstecken van de keirse (kaars) en bey het uitgaen van diere» verblijven op de laatste verhoger.

Aan die voorwaarden stelden de erfgenamen te koop :

— een stuk land groot 75 R. gelegen op de neircauter palende oost Thomas Vander Maelen, zuid Hendrik Van Drooghenbroeck, west de langhe haege en noord David de Cuyper.
— een stuk land groot 50 R. op de neircauter bij de cleemputten, palende oost de wezen van Michiel van Valckenberghe, zuid Jan Hendrickx balliu van Okegem, west het curegoed van Liedekerke, noord de weduwe van Pieter vanden Brempt. Op dit stuk

moest jaarlijks 10 st. schoofrecht opgebracht worden ten voordele van de kerk van Liedekerke.

— een stuk land groot 73 R. gelegen op d'Eyghen, palende oost «den dreve ofte losgat», zuid Jan Asselman, west en noord Hendrik Bayens.

— een stuk land groot 63 R. gelegen op d'Eyghen, palende oost de weduwe Leonardus Eenman, zuid Carel de Vriendt, west de erfgenamen van ....., noord David de Cuyper.

— een stuk land groot 85 R, gelegen «op d'Hoeve daerment noemt het soete lievecken», oost het losgat, noord het kerkegoed van Liedekerke en Jan Schouppe.

Op 9 november 1760 werden de stukken op geroepen. Het eerste stuk werd ingesteld door Judocus Collyns op 3 G. de roede en verhoogd door Philippe van Hemelrijck met 2 St.

Het tweede stuk werd ingesteld door Philippe van Hemelrijck op 3 G. de roede en verhoogd door Hendrik de Bisschop met 1 st.

Het derde stuk werd ingesteld door Judocus van Drooghenbroeck fs Gillis op 2 G. 18 St. en niet verhoogd.

Het vierde stuk werd ingesteld door David de Cuyper op 2 G. 10 St. en verhoogd door Judocus Collyns met 4 St.

Het vijfde stuk werd ingesteld door Judocus Asselman op 2 G. 10 St. en niet verhoogd.

Op 17 november werden de stukken weer op geroepen.

Het eerste ,vierde en vijfde werden niet meer verhoogd;

Het tweede werd verhoogd met 1 St. door Hendrick de Bisschop;

Het derde werd verhoogd door Jan Baptist van Droogenbroeck met 2 St.

De stukken werden een derde en laatste maal op geroepen op 23 november 1760.

Het eerste stuk werd niet meer verhoogd en bleef dus aan Philippe van Hemelrijck voor 3 G. 2 St. de roede

Het tweede stuk werd nogmaals verhoogd door Hendrick de Bisschop met 1 St. en verbleef op hem aan 3 G. 2 St. de roede;

Het derde stuk werd niet meer verhoogd en bleef dus aan Jan Baptist van Drooghenbroeck aan 2 G. 20 St. de roede;

Het vierde stuk werd niet meer verhoogd en bleef dus aan Judocus Collijns aan 2 G. 14 St. de roede;

Het vijfde stuk werd verhoogd met «zes hooghen» door Ignatius Eeman aan wie het gebleven is. Hij verklaarde te handelen voor «sijn commetant» Judocus Collijns.

Van al deze personen konden tekenen (schrijven) : Cornelis vander Meulen, Joanna de Cuyper, Jan Baptist de Brabanter, David de Cuyper en Judocus Asselman. De anderen tekenden met een kruisje.

Daar David de Cuyper een paar maal opgegeven staat als eigenaar van een aanpalend stuk land is het misschien niet onwaarschijnlijk dat deze eigendommen uit dezelfde blok voorkomen en door erfenis gedeeld werden, zodat David de Cuyper misschien de broeder is geweest van Carolus de Cuyper.

A.R.A. Brussel - Schepenregisters, Nr 4919.

Denderleeuw. M. CORNELIS.

LANDELIJKE VROOMHEID

In een bundel stukken (Rijksarchief Gent, Fonds Mater, nr 380) betrekking hebbende op een rechtszaak naar aanleiding van een betwiste «vercaevelynghe» van nagelaten goederen, komt o.a. voor het afschrift van hiernavolgend testament (van een eenvoudige, nogal welgestelde boerin), interessant om de diepe, kinderlijke vroomheid die er uit spreekt.

Compareerde voor ons Meyer ende Schepenen der prochie ende heerlijckhede van Volckeghem jeanne lowiese vander haeghen (1) fja ..... (sic) weduwe van francies de vos geassisteert met Joseph Baert bij haer gecosen voor haeren bijstaenden vooght tot de naerschreven saecke, wonende binnen dese prochie, sieck te bedde liggende, haere memorie sinnen ende verstant over alles machtig gelijck aen ons onderschreven bekent is, overdenckende de kranckheyt en broosheyt van menschen lichaem de sekerheyt des doots en donsekerheyt van dure derselve ende niet willende van dese weirelt scheyden sonder alvooren gedisponneert thebben van haere tijdelijcke goederen aen haer bij Godt almaghtig op dese weirelt verleent heeft verclaert gelijck sij verclaert sinds desen haeren eygenen vrijen wille te sijn.

Eerst recommandeerende haere siele soo haest die uit haer sterfelijck lichaem sal gescheyden sijn aen Godt almaghtigh haeren schepper ende salighmaeker aen Maria sijne gebenedeyde moeder ende al het hemelsche geselschap ende haer doot lichaem ter geweyde aerde tgonne sij wilt begraeven hebben in de kercke deser prochie voorst neffens haeren overleden man (1) ende het graf te decken met eenen blauwen saercksteen (2) van drij voeten vierkant ende de meeste uytvaert die men alhier gewoon is te doen ende acht keersen ieder weygende een half pond met de nodige spandakens dienende tot doffrande alle welcke voorenstaende becostingen sullen voorenaf uyt den gereeden betaelt worden voorders legeirende ende gevende alle haere cleederen ende lijnwaet aan maria vanderhaegen haere suster ende huysvrauwe van Joannes Mehaudens met den last van corts naer haer doot te doen lesen vijf en twintig missen tot laeffenisse van haere siele. Item soo laet ende geeft sij comparante aen joannes bapta janssens fs pieters haeren cousijn omtrent een Dagwant vijf roeden saeylant gelegen binnen de prochie van Maeter op den wintmeulencauter tegenwordig gebruyckt bij Jacobus de potter abouterende ..... (sic) met den last van jaerlijcx eeuwelijck geduerende te doen cele-

---

(1) Joanna Aloysia (°Verhaegen), fja Judoci (fjs Petri) & Petronillae van Cauwenberghe, ° Mater 9-12-1689; x ibid. 4-2-1720 Franciscus de Vos († Volkegem 2-7-1749, fjs Francisci); † Volkegem 16-2-1754.

(2) «Ik heb te vergeefs gezocht, in en buiten de kerk, naar de blauwe saercksteen» en «van bedoeld jaergetijde en double is ook nergens een spoor te vinden. Er zijn geen boeken of archieven meer in de pastorij, die ouder zijn dan 100 jaar». (Medegedeeld door de — vriendelijke — E.H. pastoor, J. Duytschaever, van Volkegem).

breren in de kercke deser prochie van volckeghem een jaergetijde (2) omtrent den dag van haer overlijden waarvooren den heere pastoor ende coster sullen proffiteren tot dertigh stuyvers courant geldt ende thien stuyvers ande kercke voor het useren van de ornamenten ende waschen. Blijvende de voors. partije saeylant tot securiteyt van het voors. jaergetijde gegnoreert, gevende te desen effecte procuratie speciale ende irrevocable aen ..... (sic) om van de voors. partije uit erf te gaen daer ende soo het behoort, ende bij de voorseyde Marie vander haeghen ende Joannes Bapta Janssens haeren soone end len comparanten suster ende cousijn alsoo anveirt ende geaccepteert met de hiervooren geexpresseert alsmede het schrijven van desen instrumente met den segel registrature ende een Double (2) voor de kercke deser prochie, laetende haere voordere goederen soo hoevelijcke als erfelijcke waer die geleygen sijn aen haere respectieve erfgenaemen naer graed van hoirijne reserverende noghtans bij comparante hierinne de macht ende faculteyt om dese haeren testamente van uytersten wille te revoceren annuleren veranderen verminderen ende vermeerderen naer haer goeddunckeu ende geliefte.

Actum in extraord vergaederinghe ter woening van Jacobus Gijsselinck meyer wettelijcke kennisse ende overstaen van Judocus Truyen ende Jacobus van maelsaecke schepenen desen (13-2-1754) ende... enz.

X.

GEVLUCHT UIT DE GEVANGENIS TE PAMEL

28-6-1603.

David van der Donck fs Andries, geboren te Nukerke en wonende te Zulzeke, bood weerstand aan Jaak van Quickelberghe, officier van Pamele, wanneer deze hem wou aanhouden toen hij «desschende» was in de schuur van Pieter Pots fs Pieters te Nukerke. Met behulp van Jaecques Frutier, officier van Melden en Pieter Mahet, cipier en schout van Pamele werd hij overmeesterd, maar men heeft hem «moeten coorden ende binden en up eenen waeghen legghen ende alzoo voeren naer de vanghenesse binnen den casteele van Paemele ende aldaer wesende in eene donckere plaetse ofte cot ghenaempt den Gans». Samen met een ander gevangene (Gillis Kielmaes) had hij de gevangenisdeur in brand gestoken, zodat ze tot bij de poort geraakten, waar zij de cipier bij zijn binnentreden neersloegen en wisten te vluchten tot in de kerk van Pamele, waaruit zij op verzoek van de cipier terugkeerden naar de gevangenis.

Hij wordt veroordeeld om voor het hof op zijn beide knieën te vallen, vergiffenis te vragen en een boete te betalen van 25 gulden + de gevangeniskosten hier en te Pamele. Het feit waarom hij werd aangehouden valt buiten de bevoegdheid van het Hof!

66 V° — 67 V°.

J.d.B.

(Ra Gent, fonds Raad van Vlaanderen, Register van Criminele Sententies, nr. 8594)

ONZE BIBLIOGRAFIE

1) **ALGEMEEN.**

JAN BOON:

HET PROBLEEM DRIES IN DE MIDDELEEUWSE LANDBOUW IN VLAANDEREN.

Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Gent 1965. Blz. 31-46.

Een van de meest intrigerende termen in middelnederlandse teksten is wel het woordje dries, aldus de auteur bij de aanvang van zijn betoog. Jan Lindemans en Dr. M. Gysseling hebben daarover veel geschreven. In zijn werk bouwt schrijver verder op de pachtkontrakten uit de 14e en 15e eeuw, bronnen die vooral Lindemans gebruikte. De bewijsplaatsen die door Lindemans gebruikt werden, heeft hij in een tabel chronologisch samengebracht en op een kaartje voorgesteld. Het Land van Aalst is hier vertegenwoordigd door de dorpen Kerksken, Hillegem en Zemmerzake. Het driesprobleem voor dat gewest is weinig gesteld, wat natuurlijk niets afdoet aan de waarde van deze bijdrage.

2) **ALGEMEEN.**

M. BOVYN:

DENDERMONDSE COLLEGIALE INKOMEN VAN DE OBIITEN ROND 1470.

Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde. 1966-1. Blz. 213-240.

De uitgebreide reeks van pachten en renten verschuldigd aan de obiiten vermeldt, voor wat het Land van Aalst betreft, Moorsel met negen renteplichtigen en Aalst met vijf renteplichtigen. Deze bijdrage die vooral handelt over Dendermonde en de onmiddellijke omgeving, biedt een rijke opsomming van familienamen en toponiemen die de genealogie en toponymie van groot nut kunnen zijn.

3) **AALST.**

Prof. Dr. P. LENDERS S.J.:

AALST ONDER HET BESTUUR VAN J.J.P. VILAIN XIII (1743-1751).

Bijdragen tot de Geschiedenis inzonderheid van het Oud-Hertogdom Brabant. 1965. Blz. 81-165.

De aktiviteit van onze gewestelijke besturen is betrekkelijk weinig bestudeerd. Voor wat betreft het hoofdcollege van Aalst valt die leemte te meer opvallend op. Schrijver heeft getracht een trouw beeld op te hangen van de werking van het hoofdcollege en wel in drie specifieke perioden van een woelige tijdspanne, de oorlog van Lodewijk XV in Vlaanderen, namelijke de mobilisatie, de bezetting door het Franse leger en de vrede. Over deze drie perioden beweegt de krachtdadigheid van een grote Aalsterse politieke persoonlijkheid: J.J.P. Vilain XIII, die zijn volle stempel heeft gedrukt op het politieke en administratieve leven van de stad. Hoofddoel van deze belangrijke studie is deze persoonlijkheid ten volle laten optreden tot een vlotte en levendige biografie, waarin de glorie en de nederlaag aan bod komen. Stippen wij hier ook bij aan dat praktisch het grondgebied van het hele Land van Aalst erin wordt betrokken, vooral wat betreft het militair gebeuren van de inval. Een studie die met veel interesse zal geraadpleegd worden.

4) **APPELTERRE.**

W. VANDER POORTEN:

DE HONDENKOERS TE APPELTERRE.

Oostvlaamsche Zanten. 41e jg., 1966, nr 1. Blz. 7-12. Met 2 illustraties.

Beschrijving van een der bizonderste attrakties van de dorpskermis: de hondenkoers, in 1922 in het leven geroepen.

5) **ERPE.**

PAUL STUYVER:
PASTOOR EMMANUEL BEYGAERT.

Mededelingen van de Heemkundige Kring van Mere. 1966, jg. VI, nr 2. Blz. 11-13. Een illustratie.

Steller belicht hier de persoon van een priester, een geboren Erpenaar (°1768), slachtoffer van een zeer troebele tijd: de Franse revolutie, de Franse bezetting, het Franse keizerrijk van Napoleon en ten slotte het Holland bewind. Dit leven is des te meer tragisch omdat het gevangen zat in het Stevenisme. Als stevenist neemt Beygaert voor Oost-Vlaanderen een afzonderlijke plaats in, aldus van Biervliet in zijn werk «Het Stevenisme in Vlaanderen».

6) **ERPE.**

FRANS FOUQUAET:
DE KERKDIEFSTAL TE ERPE.

Mededelingen van de Heemkundige Kring van Mere. 1966, jg. VI, nr 1. Blz. 7.

Relaas van de kerkdiefstal in maart 1888. Volgens de tekst uit de Liber Memorialis was de diefstal zeer aanzienlijk en ging al het kostbaar edelsmeedwerk voor de kerk verloren. De gestolen voorwerpen zijn nauwkeurig beschreven.

7) **ERPE.**

JULIEN DE VUYST:
MARKTZANGERSLIEDEREN UIT ERPE.

Mededelingen van de Heemkundige Kring van Mere. 1966, jg. VI, nr 2. Blz. 14-16.

Een vijftal liederen met de daarbijhorende uitleg worden hier ter lezing gelegd.

8) **ERPE.**

RAYMOND DE MOL:
HUWELIJKSPERIKELEN TE ERPE IN 1782.

Mededelingen van de Heemkundige Kring van Mere. 1966, jg. VI, nr 1. Blz. 2-3.

Joannes Van Nuffel diende een klacht in tegen zijn schoonzoon Judocus Van Cauter. Volgen nog het verhoor van de betichte en een paar getuigenissen, alles in het origineel.

9) **ERWETEGEM.**

FRANSE BEZETTING.

Jaarboek van de Zottegmse Culturele Kring. 1962-1963. Blz. 81-84.

Twee soldatenbrieven, in het origineel, uit de jaren 1808 en 1811, geadresseerd aan J.B. Beirens en Michel Van op den Bosch, beide woonachtig te Erwetegem.

10) **HERZELE.**

COESSENS OMER:
DE HEREN VAN HERZELE.

Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring. 1962-1963. Blz. 33-75. Vijf illustraties.

Herzele behoorde nooit tot een der vijf baronien van het Land van Aalst, maar was een aparte heerlijkheid die rechtstreeks afhing van het Steen te Aalst. Deze studie is niet bedoeld om een historisch beeld van Herzele op te hangen, maar is neergeschreven als een beschrijvende genealogie van de heren van het dorp. Komen achtereenvolgens in aanmerking: het oorspronkelijk geslacht van Herzele, de heren van Roubaix-Herzele, het huis de Werchin-de Luxembourg, het huis de Ligne en de laatste Meluns. Volgt nog de beschrijving van een zijtak van de Herzele's: de heren van Lilare, heerlijkheid te Sint-Maria-Oudenhove.

11) **HERZELE.**

X.X.:

DE HEROPGERICHTE SCHANDPAAL TE HERZELE.

Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring. 1962-1963. Blz. 77-79. Een illustratie.

Wel de vermelding, maar geen letter historiek van de schandpaal. De sommiere opsomming van de heren van Herzele maakt de driekwart van dit kort betoog uit. Maar niets in verband met de schandpaal.

12) **MERE.**

JULIEN DE VUYST:

MARKTZANGERSLIEDEREN UIT MERE.

Mededelingen van de Heemkundige Kring van Mere. 1966, jg. VI, nr 1. Blz. 4-6.

Een vijftal liederen van marktzangers, met het nodige kommentaar.

13) **MERE.**

ALB. D'HOKER:

E.H. IGNACE VAN BAVEGEM, PASTOOR VAN MERE VAN 1877-1891.

Mededelingen van de Heemkundige Kring van Mere. 1966, jg. VI, nr 1. Blz. 1-2. Een illustratie.

Pastoor Van Bavegem is ook op letterkundig gebied buitengewoon aktief geweest. Op zijn naam staan o.m. de vertalingen in het Nederlands van een hele reeks godsdienstige werken, geschreven door de Franse pater Joseph Huguet.

14) **MERE.**

YOLANDA SUYS:

OMER DE VUYST, LETTERKUNDIGE.

Mededelingen van de Heemkundige Kring van Mere. 1966, jg. VI, nr 2. Blz. 9-10. Een illustratie.

Enkele lijnen biografie van Omer De Vuyst, geboren te Mere in 1868 en overleden te Sint-Joost-ten-Node in 1923. Als vijfjarige knaap kwam hij met zijn ouders over naar Brussel, waar hij totaal ondergedompeld werd in een franstalige opvoeding. Van hem verschenen in het Frans vier verzenbundels, een toneelstuk en vier verhalen, novellen en roman.

15) **MOORSEL.**

D. LIEVOIS:

STAD EN LAND VAN DENDERMONDE TIJDENS DE OPSTAND VAN GENT TEGEN FILIPS DE GOEDE (1451-1454).

Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde. 1966-1. Gedenkschriften. 3e reeks, deel XV.

Deze bijdrage vermeldt enkele buitenpoorters van Dendermonde.

16) **SCHORISSE.**

F. DE SMAELE:

SCHORISSE ZENDT ZIJN ZONEN UIT. 2. CYRIEL STEVENS (1870-1963).

Jaarboek van de Zottegmse Culturele Kring. 1962-1963. Blz. 7-32. Een illustratie.

Eerste deel van een biografie van Cyriel Stevens, die zijn hele leven lang priester is geweest in de Verenigde Staten van Amerika en in België is komen sterven. Als appendix volgt nog een uitgebreide genealogie van de familie G. Stevens-Gallez.

17) **SINT-MARTENS-LIERDE.**

J. VRANCKEN:

HET OUDE ZELEM. BLOEIPERIODE VAN HET (KARTUIZER) KLOOSTER TIJDENS DE 14e EN 15e EEUW.

Eigen Schoon en De Brabander. 1966, jg. XLIX, Januari-Februari. Blz. 52-68.

Bij de wijding van de nieuwe kartuizerkerk in 1531 was o.a. ook de prior van de kartuize Sint Martens Bos van Sint-Martens-Lierde aanwezig en niet van de kartuize van Geraardsbergen, zoals schrijver vermeldt. Mogen we schrijver hier vriendelijk attent op maken dat de kartuize niet te Geraardsbergen, maar wel te Sint-Martens-Lierde was gevestigd. Tussen beide lokaliteiten bedraagt de afstand ruim zeven kilometer. Zelfde fout hebben we nog bij andere auteurs onderlijnd.

GOTTEM a/Leie. Valère GAUBLOMME.

BIJGELOVIGE PRAKTIJKEN

24-12-1586.

Clare van der Brugghe, geboren te Sint-Omaers, wordt te Gent veroordeeld wegens «diversche superstitien ende imposturen, u draeghende voor eene waersechsterigghe ende ontooveresse van coeyen». Zij verklaart die kunst van haar eerste man geleerd te hebben. Zij zou de koeien hebben onttovert van Quinten Beeckman te Sinaai (Waas) en hiervoor 1 pond groot gevraagd hebben en tenslotte 1 daelder bekomen. Voor die onttovering gebruikte zij «twee boucxkens, een half vel beschreven papier ende een percemijnken twelck zoude wesen abortif gheschreven bij den voors. eersten man met ' tbloet van t'lammeken Christi, zonder te weten wat daarinne gheschreven was, noch wat cracht de zelve ende andere die ghebruycht hebt, hadden, maer zulcx van uwen eersten man gheleert thebbene»... «hebbende boven desen ghetoocht goet ghevoelen t hebbene van den duijvel van der hellen zegghende denzelven niet zoo quaet te zijne of hij en is zomwijlen wel goet alst God belieft. Maeckende ooc diversche swaricheden voor comissaris van den hove dan duyvel zijnen raadt ende ingheven te versaekene niet zonder suspectie van metten zelven thebbene eenighe verbintenesse ten minsten inwendich betrauwen van hulpe ende toeverlaet daerbij ghij gheweest zoudt hebben tversochte versaeken te doene, hoewel ghij het point van den duyvel te kennen, ghesien oft ijet ghemeens met hem thebbene, zooter scherpe examinatie als anderssins constantelicken gheloochent hebt».

Gezien zij belooft af te zien van waarzeggerij en onttovering, maar als een voorbeeld voor de anderen, wordt zij veroordeeld om «ghestelt te zijne ten tooghe ghebonden an eene vande pilaeren voor de poorte van desen casteele den tijt van een half huere ende interdiceert u meer van ghelycken te doen up peyne van ghegheeselt te zijne ende ghebannen vuijthen Lande van Vlaenderen, up peyne van andere en zwaerdere lijfvel(ijke) straffe ter discretie van den hove».

11 r°, 12 r°.

J.d.B.

(Ra Gent, fonds Raad van Vlaanderen, Register van Criminele Sententies, nr. 8594).

DE HEEMKUNDIGE VERENIGING

«HET LAND VAN AALST»

herdenkt
op zondag, 4 september 1966, te 15 uur,
in de Sint-Maartenskerk te Aalst,
de gelukkige terugkeer van het Rubens-schilderij
uit Parijs,
150 jaar geleden.

Over de nering van de hophandelaars die het meesterwerk ter ere van de patroon der pestlijders liet plaatsen, evenals over de opeising en de terugkeer van het schilderij, zal gehandeld worden door de Voorzitter F. COURTEAUX.

Medelid lic. J. VANDERHULST bespreekt de kunstwaarde van deze uitbeelding van smart en glorie.

Beeldhouwer I. DE VOS, kunsthistoricus, situeert het Rochusschilderij in het œuvre van Rubens.

Deze spreekbeurten worden omlijst door een hoogstaande orgelauditie van zeventiende-eeuwse orgelmuziek.

Daarna wordt een bezoek gebracht aan de kunstschatten in de sacristie, onder leiding van organist-compositeur R. MORES.

Om te sluiten verantwoordt beeldhouwer Marc DE BRUYN plaatsing en decoratie van het nieuwe, centrale altaar.

Het bestuur van «Het Land van Aalst» hoopt op een talrijke opkomst voor deze kunstvolle herdenking.

Het Nationaal Centrum voor Kerkgeschiedenis heeft een aanvang genomen met de studie van alle abdijen in de provincie Oost-Vlaanderen voor de uitgave van het Monasticon. Mij werd de opdracht gegeven te werken over de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen (vanaf het bestaan te Dikkelvenne tot de afschaffing met de Franse Revolutie).

Berichten van personen, die inlichtingen kunnen verstrekken nopens archieven en speciaal-documenten, die in privé bezit zijn, zijn steeds welkom.

G. VAN BOCKSTAELE,
Steenweg 87, Viane-Moerbeke

HET LAND VAN AALST

Tweemaandelijks Tijdschrift

Voorzitter: F. Courteaux, Acaciastraat 7, Aalst - Tel. (053) 280.96
Beheerder: G. van Bockstaele, Steenweg 87, Viane-Moerbeke
Tel. (054) 424.93
Redaktiesekretaris: E.H. J. de Brouwer, pastorie, St.-Gillis-Denderm.
Tel. (052) 232.17
Recensiedienst: E.H. V. Gaublomme, pastoor, Gottem - T. (051) 630.80
Ruildienst: M. Cornelis, Dwarsstraat 50, Denderleeuw - T. (053) 667.02

Prijs voor het jaarabonnement:
voor leden 120 F, voor steunende leden 200 F en voor ereleden 500 F
te storten op de postrekening «Het Land van Aalst», nr 5869.11

Gewoon los nummer (30 F) te bestellen bij de hr. Marcel Cornelis
en VOORAF te storten op voornoemde postrekening.

INHOUD VAN Nr 2
1966

G. van Bockstaele — De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen (1081-1302) 41
J. de Brouwer — Bezweringsformule uit Rozebeke van 1628 (2 illustraties) 48
G. de Smet — Over de oude kerk en de moeilijkheden bij de bouw van een nieuwe kerk te Letterhoutem in 1845 62
J.d.B. — Ambtsmisbruik te Ronse 66
G. Simons — Opschriften van grafstenen in de kerk te Paulatem 67
J.d.B. — Vechtersbaas van Sint-Maria-Lierde 71
M. Cornelis — Verkoop van eigendommen te Liedekerke 72
X. — Landelijke vroomheid 74
J.d.B. — Gevlucht uit de gevangenis te Pamel 75
V. Gaublomme — Onze bibliografie 76
J.d.B. — Bijgelovige praktijken 79
Belangrijke mededeling van de redaktie 80

Drukkerij «Het Reklaamblad», Nieuwstraat 29, Lede - telefoon (053) 237.87